

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
13.05. = МКР.1697 «С» 2022.11.14.022

Купира Андрій Володимирович
2023

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**
Факультет землевпорядкування
УДК 332.3:631.582

ПОГОДЖЕНО

Декаан факультету
землевпорядкування
д.е.н., проф.

Євсюков Т.О.

(підпис)

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри управління земельними
ресурсами
д.е.н., проф. Дорош О.С.

(підпис)

« _____ » _____ 2023 р.

« _____ »
_____ 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «СТАН ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ІХ ОПТИМІЗАЦІЯ»**

Спеціальність - 193 «Геодезія та землеустрій»

Освітня програма – Геодезія та землеустрій

Орієнтація освітньої програми – освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

доктор економічних наук, професор

Мартин А.Г.

(підпис)

Керівник магістерської кваліфікаційної

роботи, кандидат економічних наук,

доцент

Тихенко Р.В.

(підпис)

Виконав

Купюра А.В.

(підпис)

Київ – 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

НУБІП України

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

управління земельними ресурсами

д.е.н., проф., О.С. Дорош

« ____ » _____ 2022р.

НУБІП України

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

НУБІП України

Купирі Андрію Володимировичу

НУБІП України

Спеціальність 193 – Геодезія та землеустрій

Освітня програма Геодезія та землеустрій

Орієнтація освітньої програми Освітньо-професійна

НУБІП України

Тема магістерської кваліфікаційної роботи «Стан використання земельних ресурсів Рівненської області і їх оптимізація», затверджена наказом ректора НУБІП України від «14» листопада 2022р. №1697 «С».

Термін подання студентом завершеної роботи на кафедру – 07.11.2023р.

Вихідні дані до магістерської роботи: законодавча й нормативно-правова база; науково-методична література за темою магістерського дослідження; кількісні і якісні характеристики земель регіону; план існуючого стану, існуючих обмежень й обтяжень щодо використання земель; картограми (картосхеми) агровиробничих груп ґрунтів; дані про природно-кліматичні умови, рельєф, гідрографію, природну рослинність та інженерну інфраструктуру території; природно-заповідний фонд області.

НУБІП України

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні засади раціонального використання та охорони земель;
2. Проблеми раціонального використання земель досліджуваного регіону та шляхи їх вирішення;

3. Нормативно-правові засади раціонального використання земель;

4. Екологічна оцінка стану земельних ресурсів Рівненської області.

Перелік графічного матеріалу (за потреби):

1. Картограма агровиробничих груп ґрунтів;
2. План існуючого стану використання земель сільськогосподарського підприємства;
3. Схема існуючого стану використання земель регіону;

Дата видачі завдання « ____ » _____ 2022 р.

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи,
к.е.н., доцент**

Тихенко Р.В.

Завдання прийняв до виконання

Купира А.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ..... 8	
1.1. Земельні ресурси України та проблеми їх раціонального використання.....	8
1.2. Зарубіжний досвід охорони та ефективного використання земель.....	12
1.3. Склад системи управління раціональним використанням земель сільськогосподарського призначення.....	17
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ТА АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....28	
2.1. Нормативно-методичні засади раціонального використання земель.....	28
2.2. Фізико-географічні та кліматичні умови території.....	34
2.3. Аналіз сучасного стану використання земель досліджуваної території.....	38
РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....42	
3.1. Шляхи раціонального використання земель.....	42
3.2. Особливості природно-заповідного фонду Рівненської області.....	44
3.3. Екологічна оцінка стану земельних ресурсів Рівненської області.....	55
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

НУБІП України

В Україні, як і більшості країн світу, землекористування носить споживчий характер, а це обумовлює погіршення якісного стану ґрунтів України впродовж останніх десятиліть. Значення проблеми охорони земель зростає, якщо врахувати, що охорона ґрунтів є важливою складовою частиною охорони навколишнього природного середовища. Від стану охорони земель багато в чому залежить охорона всіх інших об'єктів природи: лісів, вод, надр, тваринного світу, атмосферного повітря. Тому охорона земель, забезпечення ефективного еколого-безпечного Землекористування, побудови досконалої нормативно-правової бази в умовах погіршення екологічної ситуації в Україні постають як ніколи гостро. Україна володіє значним земельним потенціалом, який становить 5,7 % території Європи. Із 60,3 млн гектарів майже 70 % становлять сільськогосподарські угіддя з високим рівнем родючості.

Такий потенціал може розглядатися як потужна конкурентна перевага, проте його практична реалізація вимагає впровадження ефективної моделі земельних відносин. Поліпшення стану ґрунтів відкриває значні резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, стає передумовою створення ефективного ринку сільськогосподарських земель в Україні.

Еколого-економічні питання використання земельних ресурсів охоплюють раціональне землекористування, яке забезпечує максимальне залучення до господарського обігу всіх земель. Водночас воно забезпечує їх вискоефективне використання за основним цільовим призначенням. Це в свою чергу створює сприятливі умови для високої продуктивності сільськогосподарських угідь.

Об'єктом дослідження є процес оптимізації використання земельних ресурсів Рівненської області.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів визначення сучасного стану та ефективності використання земель на регіональному рівні.

Мета роботи полягає у розробленні теоретико-методичних засад і рекомендацій із раціонального використання земель в Україні, що сприятиме функціонуванню ефективного використання земель

Для досягнення поставленої мети визначено такі задачі:

- обґрунтувати теоретико-методичні підходи до удосконалення використання та охорони земель;

- виявити особливості та тенденції використання земель сільськогосподарського призначення досліджуваного регіону;

- провести аналіз використання земель Рівненської області;

- визначити напрями оптимізації використання земельних ресурсів досліджуваного регіону.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження слугували положення сучасних теорій ефективного й раціонального використання земельних ресурсів, основоположні законодавчі та нормативні акти України, формування організаційно-правових та економічних механізмів використання земельних ресурсів, особливостей використання земельних ресурсів на сучасному етапі й удосконалення процесів ефективного використання земель сільськогосподарського призначення.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися наступні методи наукового пізнання, як дедукція, синтез, аналіз, моделювання, індукція, методи узагальнення, функціональної класифікації, порівняльного та структурного аналізу.

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

НУБІП УКРАЇНИ

1.1. Земельні ресурси України та проблеми їх раціонального використання

Україна за наявністю родючих земель – одна з найбагатших країн світу. Висока природна продуктивність ґрунтового покриву визначає провідну роль земельного фонду, як одного з важливих видів ресурсів економічного розвитку України, її національного багатства, головного засобу виробництва в сільському господарстві. Рівень використання земельних ресурсів характеризує Україну як державу, в якій надзвичайно широко і екологічно-незбалансовано використовуються ці ресурси. Україна має надзвичайно високий рівень освоєння земельного фонду. Із загальної площі України 60,4 млн. га площа сільськогосподарських угідь становить 34,4 млн. га (70,5%), Розораність земель є найвищою в світі та досягає 57 % території країни.

Сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафтів [1, 2].

Нераціональне використання земельних ресурсів призводить до того, що українські чорноземи втрачають свої властивості, просто вивітрюються та вимиваються водами, і це, відповідно, призводить до погіршення якості земельних ресурсів України. При нераціональному використанні орних земель поширюються процеси деградації ґрунтів, поверхня яких піддається ерозії, перезволоженню, підвищується кислотність та інше.

Питанням раціонального використання земель та ефективного управління земельними ресурсами присвячені праці таких науковців: Бабміндри Д.І., Добряка Д.С., Дорош О.С., Ковальчука П.І., Новаковської І.О., Саратули Р.Б., Третяка А.М., Шевченка О.В. та ін. [3-6].

З метою оптимізації земельного фонду України необхідно здійснити заходи щодо вилучення з інтенсивної обробки деградованих і малопродуктивних

НУБІП УКРАЇНИ

земель, до яких відносяться сільськогосподарські угіддя, які мають низьку родючість та господарське використання яких, за призначенням, стало економічно неефективним. Найважливішим заходом збереження ґрунтів є правильне формування культурного агроландшафту. У кожній екосистемі має бути своє, науково обґрунтоване співвідношення між полем, лісом, луками, болотами, водоймами. Це дасть найвищий господарський ефект і збереже довкілля.

Не менш важливою справою є організація і дотримання польових, кормових та інших сівозмін. Зберегти ґрунт допоможуть і перехід на прогресивні форми обробки землі, ефективні та легкі машини й механізми, скорочення повторної обробки ґрунту, перехід на безплужну обробку. Потрібно зрозуміти, що якщо ми не будемо раціонально та бережно використовувати земельні ресурси, то це призведе до катастрофічних наслідків із неможливістю повернути все до початкової стадії [7].

На сучасному етапі господарського розвитку організація землеволодіння і природокористування повинна сприяти впровадженню науково обґрунтованих зональних систем землеробства і тваринництва, ефективному використанню всіх ресурсів, розвитку спеціалізації та концентрації виробництва, вирівнюванню економічних умов господарювання в територіальних громадах та інших підприємствах на основі вдосконалення системи земельних відносин. А це потребує практичного розв'язання великомасштабних галузевих і регіональних проблем, пов'язаних зі створенням індустріальних територіально-виробничих комплексів на основі громад, поглибленням спеціалізації суспільного виробництва, формуванням системи природоохоронних територій. За цих умов рівень ефективності народного господарства значною мірою залежить від раціонального розвитку та розміщення продуктивних сил по Україні, регіонах, економічних районах, громадах і територіально-виробничих комплексах, природно-економічних зонах або підрайонах [8, 9].

Гостро постає проблема ефективної організації всіх компонентів природного середовища й насамперед раціонального землеволодіння і природокористування.

Особливе значення має вивчення “природних продуктивних сил”, до яких можна віднести й земельні ресурси. Таким чином, земельні ресурси — одна з баз розвитку та розміщення народного господарства. Вони є складною природно-економічною системою. У географічному відношенні земельні ресурси — це поверхня суші, що характеризується різноманітними природно-історичними умовами: ґрунтами, рельєфом, рослинністю, водами тощо. З економічної точки зору земельні ресурси є сукупністю земельних угідь, що відображають форму використання землі як засобу виробництва й характер зайнятості території (господарсько-цільова або інша функція).

Функціонування землі як засобу виробництва в землеробстві передбачає застосування цілого ряду інших засобів праці та порівняно високий розвиток робочої сили. Лише в тісному, нерозривному зв'язку природних властивостей землі з людською працею земля стає засобом виробництва.

Слід відзначити двоїтий характер землі як засобу виробництва: вона є не лише предметним фактором, матеріальною умовою виробництва, але й об'єктом соціальних, суспільних відносин. Земля, як і всі інші засоби виробництва, використовується в процесі суспільно-господарської діяльності людей, між якими встановлюються певні виробничі відносини: матеріальні — у системі володіння та користування землею, суспільно-економічні — при використанні землі як засобу виробництва, тобто земельні відносини.

Земельні відносини є елементом виробничих відносин суспільства, а за соціальною природою належать до економічної бази суспільства. Ґрунтуючись на тій чи іншій формі власності на землю та інші засоби виробництва, земельні відносини водночас визначають ці форми, характер володіння та користування землею, ступінь і раціональність використання землі та інших засобів виробництва, впливають на розвиток продуктивних сил суспільства. Земельні відносини як складова частина суспільного способу виробництва розвиваються та змінюються разом із розвитком продуктивних сил суспільства [10].

Земельні ресурси характеризуються регіональними особливостями основних компонентів — рельєфу, рослинності, надр, вод, простору тощо, про що свідчить багатоаспектний характер пізнання та експлуатації землі. Земля —

база суспільства, об'єкт пізнання, засіб виробництва, система землекористування, об'єкт сільського господарства, планета. Земля виступає як певна система розподілу території між людьми, спільнотами, класами. Таким чином, розподіл і використання землі характеризується не лише певною формою земельної власності, а й відповідним типом земельних відносин.

Рациональне землеволодіння і землекористування передбачають відповідну організацію використання та охорони землі як системи наукових, державних і громадських заходів, спрямованих на упорядкування наявних та утворення нових форм землеволодіння і природокористування, які б відповідали типу виробничих відносин і характеру (рівню) розвитку продуктивних сил [11, 12].

Основними орієнтирами розвитку агробізнесу в Україні є такі: співпраця з науковими установами та бізнесовими структурами, впровадження сучасних європейських технологій, реалізація спільних проєктів на грантовій основі, підготовка кадрового потенціалу, проведення спеціалізованих виставок досягнень у сфері агробізнесу, налагодження діалогу між владними та бізнесовими структурами, впровадження нових технологій у виробництво продукції, застосування обмежень у використанні засобів агрохімії, органічне виробництво, впровадження методів контролю за харчовою продукцією, використання конкурентних переваг у сфері агробізнесу, диверсифікація виробництва, екологічне виробництво, організація агробізнесу, залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій у агробізнес, забезпечення логістики агровиробництва.

Рациональне використання землі має бути адаптоване до ґрунтово-кліматичних умов території, що забезпечить максимальний економічний ефект, який полягатиме в отриманні максимальної кількості продукції на одиницю площі за найменших затрат праці та коштів і задоволенні потреб ринку. Основна мета рационального використання землі полягає як у досягненні максимального ефекту з урахуванням цільового характеру землі, так і в її охороні з урахуванням екологічних зв'язків у навколишньому природному середовищі. Необхідною складовою рационального використання землі є ефективне використання землі

[13, 14]. Ефективне використання землі повинно забезпечувати відповідний економічний результат та визначатися відношенням чистого економічного ефекту до загальних затрат, а також передбачати підвищення рівня життя людей та покращення екологічного стану землі.

Будзяк В.М. пропонує під ефективним сільськогосподарським землекористуванням розуміти процес формування економічно вигідних та одночасно екологічно збалансованих напрямів використання земель сільськогосподарського призначення за допомогою дієвих економічних, екологічних, правових, організаційних та соціальних механізмів [15]

Управління земельним фондом здійснюється за принципом адміністративно-територіального управління в рамках повноважень. Земельним законодавством передбачено забезпечення раціонального використання землі та її охорони самими землевласниками і землекористувачами в процесі внутрігосподарського управління землею, яке тісно пов'язане з управлінням природокористуванням. Воно базується на свідомому застосуванні діючих в умовах суспільства економічних законів і спрямоване на вивчення земель (обстеження, зйомки, картографування, класифікація, районування тощо); ведення державного земельного кадастру (реєстрація земельних ділянок, облік кількості та якості земель, бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель); прогнозування та планування використання та охорони земельних ресурсів; земельнорядне проєктування, організацію ефективного використання земель і економічного стимулювання раціонального землеволодіння і землекористування; розв'язання земельних суперечок; контроль за використанням та охороною земель.

1.2. Зарубіжний досвід охорони та ефективного використання земель

Актуальність питання раціонального землекористування та збереження, відтворення ґрунтів зростає, враховуючи те, що це обмежений природний ресурс, який потребує якісного управління, збереження та охорони в досягненні на майбутнє високого рівня продовольчої безпеки. За даними ФАО ґрунти

забезпечують населення продуктами харчування на 98% [16]. Збереженню та охороні ґрунтів на глобальному рівні приділяється значна увага ООН, ФАО. На міжнародному рівні підкреслюється, що охорона ґрунтів є основою продовольчої безпеки та стійкості клімату.

На сучасному етапі спостерігається недостатнє усвідомлення важливості ґрунтів як джерела для підтримки екосистем, їх значення для у здоров'я, біорізноманіття, зміну клімату, кругообіг води та інше.

Попри те, що ґрунти є важливими для життєдіяльності, у багатьох регіонах світу нерациональне управління землекористування призводить до руйнування ґрунтів, що спричиняє недостатній розвиток сільського господарства, бідність та інші соціально-економічних проблеми.

Неефективне та нерациональне використання земельних ресурсів в аграрному секторі, споживацьке ставлення до землі впродовж останнього століття ускладнило процес прозорого формування ринку землі за аналогією розвинутих країн світу. Незважаючи на найвищий у світі рівень залучення земельних ресурсів у господарський обіг, високу родючість ґрунтів, різноманітність земельно-ресурсного потенціалу, не вдається реалізувати

основне завдання земельної реформи - передачу земель у володіння ефективним землевласникам на умовах добайливого ставлення й перетворення її у ключовий фактор економічного зростання. Актуальність та необхідність формування ринку землі посилюється також невирішеністю соціально-економічних і екологічних проблем у сфері землекористування. Можливості вирощування

сільськогосподарських культур залежать від комплексного підходу до характеру та родючості ґрунтів, антропогенного навантаження, агробіологічних вимог рослини, екологічних особливостей землі у поєднанні з природнокліматичними умовами. Водночас запровадження екологобезпечних систем

землекористування, які є базовими індикаторами соціально-економічного розвитку країни, залишається лише гострою потребою, оскільки процеси виснаження, забруднення й деградації природного середовища є носіями непоправної шкоди прогресивному розвитку людства [17, 18].

У країнах-членах Європейського Союзу створено систему управління земельними ресурсами (СУЗР), головною метою якої є підтримка дієздатного й ефективного ринку землі. СУЗР включає кадастрові зйомки, базу реєстрації прав та земельно-інформаційну систему для забезпечення доступу до необхідної інформації, зокрема через мережу Інтернет і засоби електронного урядування [19]. Для більшості країн-членів ЄС земельний кадастр є основою СУЗР, тому що саме він забезпечує просторову цілісність та унікальну ідентифікацію земельних ділянок, створює гарантії сталого і безпечного землеволодіння та ефективного державного управління земельними відносинами. Ключовою функцією кадастру є надання суспільству повноцінного доступу до просторових даних про земельні ділянки з метою уникнення корупції під час операцій купівлі-продажу сільськогосподарських земель.

Передумовою функціонування ринку сільськогосподарських земель у країн-членів ЄС було створення спеціалізованих установ для управління землями державної власності: Словацький земельний фонд (Словаччина), Агентство сільськогосподарської нерухомості (Польща), Національна земельна служба (Литва), Державна земельна служба (Латвія), Департамент консолідації земель (Данія), Служба управління землями і водами (Нідерланди), Національна компанія "Земля" (Болгарія) [20]. Завдання зазначених установ полягають у наданні кредитів товаровиробникам, здійсненні управління державними землями, консолідації недрібнених земельних ділянок, забезпеченні розвитку сільських територій. Створення даних державних організацій дало можливість уникнути проблемних ситуацій при знятті мораторію на продаж земель, встановити фіксовані ціни на сільськогосподарську землю, запобігти розпорошенню земельних паїв, захистити права фермерів, сформувати єдину національну базу сільськогосподарських земель.

У країн-членів ЄС під екологічним захистом держави знаходяться понад 5 % сільськогосподарських земель, які потребують відновлення [18]. Державні органи управління й місцеві владні структури вимагають від власників землі здійснювати землеохоронні заходи відповідно до їх планів і під їхнім контролем (Бельгія, Іспанія, Німеччина, Франція). Землемеліоративні роботи проводяться

за рахунок коштів державного бюджету та фінансової підтримки у рамках Спільної аграрної політики (Common Agricultural Policy) ЄС. Основною спільною рисою для відібраних країн та України є те, що формування приватної власності на землю здійснювалося через послідовну реструктуризацію колишніх кооперативів і державних господарств у підприємства ринкового типу. Процеси трансформації земельних відносин проходили у декілька періодів, залежно від історичних особливостей формування приватної власності у країнах та рівня їх соціально-економічного розвитку. Країни-члени ЄС (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія), які мали подібну до української модель розвитку аграрного сектора економіки, що ґрунтувалася на колективізації або радгоспному виробництві, провели земельну реформу на початку 1990-х років минулого століття. В її основу покладено реституцію - повернення землі колишнім власникам й аукціонний розподіл земель із подальшою поетапною лібералізацією доступу до них іноземного капіталу.

Основою сучасної земельної політики в Німеччині є федеральний акт із використання землі, на основі якого прийняті відповідні нормативні акти у кожній із земель держави. Законодавство передбачає дотримання співвідношення між земельними площами й поголів'ям тварин, які на них вирощують, що зумовлено потребами дотримання екологічного балансу на територіях. Загалом тут сільське господарство розглядають як один з основних чинників екологічної безпеки країни. Детальний план земель та їх використання відповідно до їхнього цільового призначення складають в Нідерландах, де для кожного виду землекористування передбачено окремий вид діяльності зі заборобою займатися будь-якими іншими, крім визначених. Послугуючись таким досвідом, в Україні варто прийняти спеціальний закон, який би передбачав необхідність здійснення зонування території країни, виділення в ній зон сільськогосподарського призначення та можливість одержання спеціального дозволу на здійснення будівництва кожного несільськогосподарського об'єкта в таких зонах. Крім того, під час розрахунків ефективного співвідношення угідь необхідно брати до уваги і суспільну потребу в останніх, і продукцію, яку на них

одержують. Ці розрахунки повинні базуватися на врахуванні фізіологічних вимог сільськогосподарських культур до умов довкілля.

Країнам Європейського Союзу надаються дотації за здійснення контролю за забрудненням земель, підтримкою стабільних ландшафтів, дотримання ґрунтоохоронних заходів, єдиних стандартів застосування хімікатів. Для забезпечення стійкості агроландшафтів в Данії, Австрії, інших країнах ЄС кожен землевласник зобов'язаний вивести з економічного обігу 10-13% земель [21]. В Іспанії Закон «Про охорону і поліпшення сільськогосподарських угідь» (1953р.) зобов'язує власників застосовувати агротехнічні прийоми відповідно до норм, визначених Міністерством землеробства [22]. В Німеччині, зокрема в її західній частині, вже багато десятиліть практикують щорічне обстеження ґрунтів, включаючи аналізи на вміст нітратів [23]. При перевищенні норми господарюючий суб'єкт сплачує штраф у великому розмірі і може збанкрутувати через заборону продажу продуктів. В США 20% оподаткованого прибутку дозволено інвестувати в пріоритетні напрями (ґрунто- і водоохоронні заходи, модернізацію устаткування) без сплати податку на вкладений капітал.

Вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони земель свідчить, що в більшості країн основні вимоги до регулювання суспільних відносин у даній сфері, а також органи та порядок регулювання цих відносин визначаються законодавством. Разом з тим у національних системах регулювання відносин у сфері охорони земель активно задіяні недержавні організації, як правило, асоціації та саморегулівні організації фахівців (у Сполучених Штатах Америки, Канаді, країнах Європейського Союзу, в тому числі у Федеративній Республіці Німеччина). У Сполучених Штатах Америки діяльність таких організацій здійснюється в тісній співпраці з федеральним урядом і урядами штатів, і роль цих організацій полягає в узагальненні практики ведення меліоративної діяльності господарюючими суб'єктами, постановці перед уповноваженими державою органами питань, які потребують нормативного регулювання, розробці та широкому обговоренні проектів регулюючих актів. В Україні слабо розвинений правовий механізм державної підтримки проведення заходів з докорінного поліпшення земель,

зокрема правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель, а наявні можливості складових такого механізму правових заходів використовуються недостатньо, на відміну від зарубіжних країн. Комплексну ж проблему правового регулювання зрошуваних та осушуваних земель можна вирішити тільки при наданні з боку держави активної допомоги, використовуючи при цьому правові інструменти не тільки аграрного законодавства, але й іншого тісно пов'язаного з ним законодавства (земельного, екологічного, податкового, бюджетного та ін.), яке нині потребує удосконалення [24-26].

Позитивною рисою законодавства, яке регулює земельні ринкові відносини у США та в деяких інших країнах (Німеччині, Бельгії, Франції й Іспанії), є те, що воно допускає можливість примусового вилучення ділянок землі, якщо їх використовують неефективно, і передавання відповідно тим господарям і господарствам, які господарюють ефективно. Перевагою зарубіжного земельного законодавства є також його орієнтація на дотримання вимог щодо збереження родючості ґрунтів за будь-якої організаційної форми земельних відносин. В Україні ж таких механізмів (ані правового, ані економічного характеру), які б спонукали землекористувачів до дотримання вимог сівозміни, наразі не існує, як не існує їх практично щодо бережливого й раціонального, в екологічному аспекті використання земельних фондів та відтворення родючості ґрунтів

1.3. Склад системи управління раціональним використанням земель сільськогосподарського призначення

Процес ефективного використання земельних ресурсів потребує належного механізму управління з боку держави, власне державної підтримки як загалом в аграрному секторі, так і у сфері управління земельними ресурсами.

Враховуючи те, що значна кількість областей України характеризується інтенсивністю сільськогосподарського використання земель, активізація значної фрагментації природних ландшафтів, які насамперед збереглися на тих землях, які використовувались в інших сферах економіки або ж були досить

непридатними для застосування за своїми існуючими природними властивостями. Для забезпечення інтенсивного використання території значної кількості областей відбувається суттєве скорочення площі лісів, або степів та природно-заповідних зон, відбуваються невідворотні ерозійні процеси, біологічні властивості ресурсів втрачаються і ландшафтне біорізноманіття, починає змінюватись водний режим і стан екологічної системи загалом [27, 28].

Розкриття змісту поняття «раціонального використання земель сільськогосподарського призначення» потребує визначення його основних принципів. Аналізуючи праці вітчизняних та зарубіжних вчених, в сфері раціонального природокористування та раціонального використання земель, можна сформулювати основні принципи, на яких повинно ґрунтуватися на даний час раціональне використання земель сільськогосподарського призначення.

1. Пріоритетності сільськогосподарського використання земель та запобігання необґрунтованого вилучення сільськогосподарських угідь для інших потреб, тобто використання їх лише за цільовим призначенням.

2. Забезпечення економічно ефективного та екологічно збалансованого використання земель, науково обґрунтованого використання сільськогосподарських земель.

3. Охорона земель.

4. Врахування природно-кліматичних та економічних умов і властивостей кожної земельної ділянки в процесі сільськогосподарського виробництва, відтворення та підвищення родючості ґрунтів.

5. Впровадження новітніх ресурсоощадних та екологічно безпечних технологій.

6. Зменшення антропогенного навантаження на агроландшафти та природні угіддя в процесі господарювання.

7. Державного контролю та стимулювання раціонального використання та охорони земель.

8. Узгодження господарських та суспільних інтересів і потреб [29].

Економічні, екологічні та соціальні аспекти управління земельними ресурсами характеризують відповідні пріоритети, досягнення яких визначає сутність поняття «ефективне управління збалансованим землекористуванням» [30].

Управління земельними ресурсами неможливо без достовірної інформації про якісну характеристику кожної конкретної ділянки, її біологічну та економічну родючість, оскільки ігнорування або неправильна оцінка її потенційних можливостей може звести нанівець результати планування, що є однією з основних функцій управління.

Удосконалення підходів до управління земельними ресурсами є важливим складником стійкого й ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва, що представляє собою діяльність не тільки зі здійснення організаційно-господарських функцій, але і з охорони земель, розташованих на певній території [31]. Структура управління збалансованим землекористуванням традиційно включає планування їх використання на основі фактичного складу земель та обсягів сільськогосподарського виробництва, передбачає стратегічний і оперативний рівні планування функціонування системи сільськогосподарського виробництва; проведення інвентаризації, вартісної оцінки і визначення на їх основі розмірів платежів за використання земельних ділянок; базується на діючій системі нормативно-правових актів у галузі регулювання земельних відносин та сформованих форм власності на землю [32].

Характерними рисами використання земельно-ресурсного потенціалу України є надмірна розораність території, мала лісистість території, монокультурне землеробство, сировинна спрямованість сільськогосподарського виробництва, розбалансованість галузей тваринництва і рослинництва, енергетична спрямованість рослинництва. Усе це негативно впливає на систему раціонального використання сільськогосподарських земель і посилює розвиток еколого-деструктивних процесів у землекористуванні. В умовах, що склалися, необхідно запровадити науково обґрунтовані підходи до організації сільськогосподарської території, що враховують весь комплекс природних умов і чинників землекористування. Рівень розвитку сільського господарства прямо

пропорційно залежить від ефективності використання земельних ресурсів суб'єктами господарювання. Організація земельних ресурсів в агроформуваннях – одна з важливих складових частин системи землеустрою. Науково-обґрунтовані організація та впорядкування сільськогосподарських угідь в агроформуваннях є запорукою їх раціонального використання та запобігають споживацькій моделі господарювання на них [33].

Найскладнішим та найважливішим етапом раціонального використання земель є аналіз природних та інших властивостей території, що перебуває в користуванні чи володінні сучасного агроформування. Суть його полягає в проведенні агроекологічного оцінювання земель, яке включає ландшафтний аналіз території, агроекологічну оцінку геоморфологічних умов, агрокліматичних умов, структури ґрунтового покриву та ґрунтових умов. В результаті такого аналізу можна встановити наявність чинників, необхідних для нормального росту та розвитку культур. Тобто встановити потенційну можливість отримання належної урожайності сільськогосподарських культур, забезпечивши їх необхідними умовами росту й розвитку.

Ландшафтним аналізом відслідковуються процеси, які формують структуру вертикального профілю (елювіальні процеси, біогенна акумуляція) та процеси, що формують просторову морфологічну структуру ландшафту (стік, денудація, акумуляція, ерозія, зсув). Важливим елементом ландшафтного аналізу є типи ландшафтних територіальних структур. Найчастіше використовується генетикоморфологічна структура, яка визначається подібністю умов розвитку її територіальних одиниць. За цією ознакою фації об'єднують в урочища, місцевості, ландшафти. Залежності від характеру та складності формування територій агроформувань враховуються різні типи ландшафтних структур [34, 35]. Тому слід визначити межі територій з однаковими умовами розвитку сільськогосподарських рослин, щоб можна було проектувати межі сівозмін з урахуванням територіальних ландшафтних особливостей.

Розглядаючи землекористування як складову частину екосистеми, треба виходити з того, що екосистема – це єдиний природний комплекс, який утворений живими організмами й середовищем їх існування, в якому живі й

неживі елементи, пов'язані між собою обміном речовин і енергії [36]. А тому організація території кожного окремого сільськогосподарського підприємства визначається проектами землеустрою на науковій основі, в яких формувалися заходи з забезпечення охорони земель і їх раціонального використання, підвищення економічної продуктивності ґрунтів та формувалися види і типи сівозмін. Питання, які вирішуються при проектуванні сівозмін в конкретному господарстві, стосуються складу культур і їх розміщення по території і відносно господарських центрів, число і розмір сівозмін, полів в них, організацію території і праці в землеробстві. З точки зору економіки різна організація території, що вирішує перераховані питання, впливає на вихід валової продукції землеробства – як результат відповідності біологічних особливостей рослин природним і економічним умовам господарства, і щорічні витрати, пов'язані з організацією виробництва і території [37].

Охорона земельних ресурсів та екологізація сільського господарства насамперед передбачає:

- використання інтегрованого підходу до організації управління земельними ресурсами, сприяння підвищення його координованості і результативності;
- забезпечення значно ширшого впровадження інноваційних екологічно збалансованих технологій у сфері землекористування;
- реформування системи моніторингу земель на рівні держави, ведення земельного кадастру і землеустрою;
- формування умов для більш максимально можливого забезпечення неперервності використання ділянок, стан яких у більшості наближається до природного;
- сприяння збалансуванню співвідношення між певними видами угідь і забезпечення еколого-економічної безпеки та рівноваги територій у різних регіонах;
- значне розширення площі лісів, лісових смуг й інших захисних насаджень відповідно до науково обґрунтованих індикаторів, які

розроблятимуться із урахуванням відповідних регіональних й місцевих особливостей;

- зростання частки сільськогосподарських угідь екстенсивного використання у відповідності до науково обґрунтованих індикаторів,

які розроблятимуться із урахуванням регіональних й місцевих особливостей;

- використання технологій щодо відновлення виведених із ризику деградованих, або ж малопродуктивних і техногенно забруднених сільськогосподарських угідь;

адаптація до європейських стандартів щодо відведення земель під сприяння розміщення об'єктів будівництва, промислового виробництва, транспорту, зв'язку та інше;

- сприяння розробці й ширшому впровадженню інноваційних біологічних засобів щодо захисту рослин у відповідному сільськогосподарському виробництві;

сприяння забезпеченню екологічно допустимого для сільського господарства навантаження на ґрунтовий покрив;

- широке впровадження інноваційних екологічно збалансованих технологій для організації ведення сільського господарства за позитивним досвідом країн Європейського Союзу [38].

Започаткування в Україні ринку земель сільськогосподарського призначення та пов'язані з ним побоювання широких верств населення щодо безвідповідального та безконтрольного користування сільськогосподарськими угіддями з їх подальшим порушенням й деградацією максимально гостро

ставлять перед законодавцями, урядовцями та представниками наукового співтовариства України питання пошуку та запровадження заходів

вдосконалення адміністративно-правових та інституційних засад запобігання та протидії проявам безгосподарського використання найбільш цінного національного багатства та забезпечення відновлення ґрунтів землі сільськогосподарського призначення та відтворенням їх родючості.

Розробні дієвого правового та інституційного інструментарію недопущення та усунення наслідків порушення біоенергетичного режиму ґрунтів та різкого зниження урожайності сільськогосподарських культур внаслідок їх беззмінного вирощування, частого повернення на попереднє поле сівозміни чи інших екологічно нерациональних практик виробництва сільськогосподарської продукції, які призводять до погіршення якісного стану ґрунтів, європейське співтовариство приділяє особливу увагу на найвищому рівні. Зважаючи на це, значний інтерес має огляд та зіставлення законодавчих та інституційних нововведень, які плануються до запровадження на рівні України та Європейського Союзу.

Основним заходом охорони земель сільськогосподарського призначення у сфері охорони земель є агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення, яка представляє собою обов'язкове агрохімічне обстеження ґрунтів з видачею агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки, в якому фіксуються початкові та поточні рівні забезпечення поживними речовинами ґрунтів, рівні їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами [30]. Дані агрохімічної паспортизації земель використовуються в процесі регулювання земельних відносин при:

передачі у власність або наданні в користування, в тому числі в оренду, земельної ділянки;
зміні власника земельної ділянки або землекористувача (розроблення агрохімічного паспорта не є обов'язковим при передачі земельної ділянки у власність та користування);
проведенні грошової оцінки земель;
визначенні розмірів плати за землю;
здійсненні контролю за станом родючості ґрунтів.

Агрохімічна паспортизація земель належить до системи заходів у галузі охорони земель, яка включає:

1) державну комплексну систему спостережень – топографо-геодезичні, картографічні, ґрунтові, агрохімічні, радіологічні та інші обстеження і розвідування стану земель і ґрунтів, їх моніторинг;

2) розробку загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель, документації із землеустрою в галузі охорони земель;

3) створення екологічної мережі;

4) здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель;

5) економічне стимулювання впровадження заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів;

6) нормування, зокрема, встановлення нормативів гранично допустимого забруднення ґрунтів, якісного стану ґрунтів, оптимального співвідношення земельних угідь, показників деградації земель та ґрунтів (статті 22-30 Закону України «Про охорону земель») [39].

Забезпечуючи реалізацію державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель шляхом контролю додержання власниками землі та землекористувачами нормативів у сфері охорони та використання земель, запобігання забрудненню земель та зниженню родючості ґрунтів.

Основними причинами деградаційних процесів є не лише недосконалі технології обробітку землі, недотримання сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив, а й відсутність Загальнодержавної програми використання й охорони земель. Саме у зазначеній програмі необхідно було б визначити склад й обсяги першочергових і перспективних заходів з використання і охорони земель, а також обсяги і джерела ресурсного забезпечення їх реалізації.

Самостійною складовою земель сільськогосподарського призначення є несільськогосподарські угіддя. До них ст. 22 Земельного кодексу відносить господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісгосподарського призначення, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо [40].

Наявність окремих ресурсів не гарантує створення певного набору благ, що повністю задовольняють потреби суспільства – необхідне їхнє ефективне

використання в різних економічних умовах та зовнішньому впливі. Різка зміна економічної політики країни має кардинально впливати на умови господарювання суб'єктів окремого регіону як постачальників необхідних суспільних благ. Отже, одним із факторів першого ладу в оцінці економічної безпеки регіону можна назвати адміністративний ресурс.

Слід зазначити, що ефективне адміністративне управління у свою чергу можливе, якщо регіон забезпечений необхідними матеріальними та трудовими ресурсами, а його природні умови дозволяють використовувати їх у необхідному поєднанні та потрібній пропорції. Другим, не менш важливим фактором економічної безпеки регіону, виступають природно-кліматичні умови, які або розширюють, або обмежують можливості ефективного поєднання матеріальних, трудових ресурсів та фінансових вкладень для організації їхньої взаємодії у процесі створення цінностей.

Доцільно виокремити дві головні ознаки земель сільськогосподарського призначення: надання для потреб сільськогосподарства і призначення для використання у сфері сільськогосподарського виробництва. Земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва повинні використовуватися відповідно до розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель. Відтворення повинно ґрунтуватися не тільки якісного стану земель, а й інших параметрів, наприклад, відтворення порушених земель. Заходи щодо відтворення земель зазвичай мають екологічну спрямованість. Проте у чинному земельному законодавстві захищаються недостатньо врегульованими суспільні відносини у сфері відтворення земель. Правові норми з питань виконання заходів з відтворення якісного стану порушених внаслідок промислової та іншої діяльності земель закріплені у нормативно-правових актах різної юридичної сили, мають переважно загальний чи декларативний характер, несистематизовані, що призводить до виникнення юридичних прогалин та колізій у механізмі правового регулювання земельних правовідносин.

Особливе місце у складі заходів щодо охорони земель сільськогосподарського призначення займає відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва. Правова охорона земель, будучи самостійним інститутом земельного права, включає систему правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих, зокрема, на запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення, чому саме і слугує інститут відшкодування втрат. Вилучення відповідної земельної ділянки із зазначених земель завжди буде обґрунтованим.

Охорону земель сільськогосподарського призначення і відшкодування втрат об'єднує також та обставина, що здійснюються вони на засадах комплексного підходу до угідь як до складних природних утворень (екосистем) з урахуванням цілей і характеру їх використання, зональних і регіональних особливостей і реалізуються шляхом підвищення ефективності управління в галузі використання й охорони земель. В умовах утворення дрібних земельних ділянок сільськогосподарського призначення, непридатних або малоприсаєднаних для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, правовою формою їх відтворення, якщо йдеться насамперед про кількісний вимір, слід вважати і консолідацію земель сільськогосподарського призначення.

Досліджуючи формування ефективного землекористування, слід з'ясувати отримані результати, враховуючи можливість поєднання всіх зазначених вище умов. Узгодження двох ланок — вимог (попиту на сільськогосподарську продукцію на ринку та потреб культур щодо умов зростання) та можливості виконати ці вимоги при використанні території певного земельного масиву — свідчить про раціональний підхід до використання земельних ресурсів. Це забезпечить ефективне виробництво сільськогосподарської продукції в межах конкретного агроформування. Разом з тим створюються умови для збереження стійких агроландшафтів.

Сучасне використання земель в Україні досі має тенденцію максимального збільшення площ сільськогосподарських угідь, перш за все орних, що призводить до інтенсивності деградаційних процесів. Разом із тим, вилучення земель для несільськогосподарського використання досить часто відбувається за

рахунок орнопридатних. Це підтверджує необхідність термінової розробки і впровадження заходів з оптимізації використання земель, запобігання деградаційним процесам, підвищення продуктивності землеробства.

Особливого значення в рамках забезпечення досягнення пріоритетів сталого розвитку набуває ефективне, раціональне та збалансоване використання земельних ресурсів, що особливо актуалізується в реаліях України, як надпотужної аграрної держави. Адже земля на сучасному етапі розвитку цивілізації розглядається не просто як об'єкт нерухомості, вона є основним національним багатством та покликана служити громадським інтересам з метою забезпечення екологічної, економічної, продовольчої безпеки людства.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ТА АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Нормативно-методичні засади раціонального використання земель

Визначальним завданням раціонального землекористування є оптимізація структури угідь як основної компоненти агроландшафту. Нормативно-методичне забезпечення із раціонального землекористування передбачає ряд загальних, спеціальних та методичних документів [41]. До загальних відносяться такі Кодекси України: Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України, Водний кодекс України; Закони України «Про природно-заповідний фонд України», «Про охорону земель», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну мережу України» «Про меліорацію земель». Основним завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища відповідно статті 1 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

Основними принципами охорони навколишнього природного середовища є: пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

□ гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;

науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;

обов'язковість оцінки впливу на довкілля;

гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;

науково обгрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;

безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;

поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;

вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва;

□ встановлення екологічного податку, рентної плати за спеціальне використання води, рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, рентної плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України;

□ врахування результатів стратегічної екологічної оцінки [42].

Землеустрій був і залишається невід'ємною і незамінною системою заходів із управління земельними ресурсами. Але потрібно зазначити, що його потенціал у сфері забезпечення збалансованого природокористування використовується частково [43]

Заходи із землеустрою - передбачені документацією із землеустрою роботи щодо раціонального використання та охорони земель, формування та організації території об'єкта землеустрою з урахуванням їх цільового призначення, обмежень у використанні та обмежень (обтяжень) правами інших осіб (земельних сервітутів), збереження і підвищення родючості ґрунтів. Схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, території територіальних громад розробляються з метою визначення перспективи щодо використання та охорони земель, для підготовки обґрунтованих пропозицій у галузі земельних відносин, організації раціонального використання та охорони земель, нерозподілу земель з урахуванням потреби сільського, лісового та водного господарств, розвитку сіл, селищ, міст, території оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення, природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення тощо. [44].

Організація раціонального використання та охорони земельних ресурсів спрямована на формування оптимальної структури земельного фонду, екологічне й економічне обґрунтування підвищення ефективності використання земель, зведення до мінімуму негативного антропогенного впливу на них.

Повернути та зберегти якісний стан земель сільськогосподарського призначення, на нашу думку, неможливо без фінансово-правового впливу держави

В умовах сьогодення саме консервація земель є одним із дієвих заходів, який забезпечує відтворення якісного стану ґрунтів. На думку сучасних

науковців, консервація деградованих та малопродуктивних земель є підґрунтям оптимізації структури сільськогосподарського землекористування поряд з консолідацією земель та контурно-меліоративною організацією території.

Потепління клімату та дедалі більша втрата біорізноманіття становлять реальну загрозу для приватних земель. Основна мета цього проекту полягає в тому, щоб розвинути загальноєвропейську мережу приватних спеціалістів із збереження земель, які використовують інноваційні інструменти збереження приватних земель, щоб зменшити шкоду та зберегти цінність землі для наступних поколінь.

Для забезпечення сталого розвитку Європи була заснована Коаліція власників землі (CLC), об'єднання землевласників і захисників природи. Проект зосереджений на найперспективніших інструментах збереження приватних землевласників (інструментах PLC), наголошуючи на консерваційних заходах.

Дана організація прагне сприяти стійкій і процвітаючій сільській місцевості та підвищувати обізнаність щодо проблем навколишнього середовища та сільського господарства. Залучаючи різні зацікавлені сторони, розробляються політичні рекомендації та програми дій. Робота спрямована на вісім основних питань європейського значення:

1. Розвиток сільського, лісового та сільського господарств;
2. Зміна клімату;
3. Ґрунт, вода та повітря;
4. Вуглецеве землеробство;
5. Права власності та доступ до землі;
6. Відновлювана енергія.
7. Торівля;
8. Сталі продовольчі системи, інновації.

Європейська організація землевласників розробила Стратегії збереження біорізноманіття до 2030 року. Європейський Союз бореться з чотирма основними проблемами, що впливають на майбутнє продовольства, сільського господарства та землекористування: зміна клімату, втрата біорізноманіття, здоров'я людей, а також структура та функціонування продовольчої системи, що

погіршується зростанням цін на енергоносії та ресурси. Російське вторгнення в Україну погіршило ситуацію, залишивши сільські підприємства боротися з безпрецедентною ситуацією. На сьогоднішній день Комісія зосередилася на перших трьох, де біорізноманіття займає центральне місце, як основний шлях до вирішення проблем зміни клімату та здоров'я [45].

Закон України «Про охорону земель» [46] визначає правові, економічні та соціальні основи охорони земель. Серед заходів, спрямованих на раціональне використання земель є і охорона земель, яка є системою правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів для запобігання необґрунтованому виділенню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захисту від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Земля і відповідно право власності на неї виконує надважливу екологічну, економічну та соціальну функції, що виступають умовою забезпечення життєдіяльності людини. На законодавчому рівні цілком відкрито визнається, що сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування, а стан земельних ресурсів України близький до критичного. В Україні не досягнуто основної мети земельної реформи - передачі землі ефективному власнику та запровадження еколого-економічної моделі господарювання [47]. Сутність раціонального використання природного ресурсу передбачає недопустимість негативного впливу на інші природні ресурси та в рамках використання природного ресурсу здійснюється його охорона, яка не може бути винесена за межі природокористування [48].

Наявні правові засоби регулювання земельних відносин, закріплені в чинному земельному законодавстві, є неадекватними з точки зору вирішення сучасних проблем сільськогосподарського землекористування. Саме тому необхідними є принципово нові правові засоби регулювання земельних відносин, які базувалися б на соціально-економічних, екологічних, правових та інших реаліях,

привнесених у земельну сферу земельною реформою та кризовим станом земельних ресурсів країни.

Особливого значення набувають питання охорони земель, що пов'язані з їх раціональним використанням. Основними цілями правової охорони земель сільськогосподарського призначення від негативного промислового впливу є попередження виснаження ґрунтів внаслідок їхнього забруднення важкими металами, іншими токсичними речовинами, підвищення родючості ґрунтів, а також збереження їх природних властивостей та якостей).

Питання збереження і охорони землі посідають чільне місце в законодавстві України, яке враховує специфіку земель як засобу виробництва та умови життєдіяльності людей, об'єктивну обмеженість землі у просторі, незмінність її розташування, нерозривний зв'язок з природним середовищем [49, 50].

Нормативно-методичне забезпечення охорони земель спрямоване насамперед на забезпечення раціонального використання землі, відновлення, збереження і підвищення родючості ґрунтів, поліпшення інших корисних властивостей землі. Крім того, вона має на меті забезпечення захисту земель від негативного впливу антропогенної діяльності, псування, забруднення.

Тому питання охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах загострення екологічної ситуації в Україні має стати одним з найважливіших напрямків державної політики, оскільки поліпшення стану цих земель відкриває значні резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і забезпечує суттєве оздоровлення екологічних умов життя людини.

2.2. Фізико-географічні та кліматичні умови території

Рівненська область розташована в північно-західній частині України на території трьох природних зон - Лісостепу, Полісся та Малого Полісся. Область межує із Житомирською, Хмельницькою, Тернопільською, Львівською і Волинською областями.

Впродовж восьмидесяти останніх років кількість районів на Рівненщині змінювалась шість разів. У 2020-му це сталося всього: із 16-ти їх стало 4.

Рис. 2.1 . Адміністративно територіальний поділ Рівненської області

За характером рельєфу поділяється на 2 частини: північно-західну в межах Поліської низовини і південну, підвищену, що займає північну окраїну Волинсько-Подільської височини. Рівненщиною протікають 170 річок. найбільші з них – Горинь, Стир, Случ, Іква, Льва.

За природно-кліматичними умовами область розподілена на зону Лісостепу і Полісся, відповідно до яких склалися і напрями спеціалізації сільського господарства. Зона Лісостепу: зерновий з вирощуванням сої, соняшнику, ріпаку, цукрового буряку та тваринництвом. Зона Полісся зерново-картоплярський та тваринництвом. Природно-ресурсний потенціал включає понад 600 розвіданих родовищ, різноманітних корисних копалин, які представлені 18 видами.

Сільське господарство області складає майже четвертину її валового внутрішнього продукту, забезпечує сировиною переробну промисловість, створюючи основу експортного потенціалу.

Рівненщина має значний виробничий потенціал. Пріоритетними напрямками розвитку аграрного сектору економіки області є виробництво зернових та зернобобових культур, цукрових буряків, сої, соняшнику, ріпаку, картоплі, овочів, виробництво м'ясо-молочної продукції, а також розвиток інфраструктури аграрного ринку.

Земельний фонд Рівненської області складає 2005,1 тис. га, з них 922,2 тис. га (46 %) займають сільськогосподарські угіддя агропромислового комплексу.

До складу агропромислового комплексу області входять понад 600 діючих суб'єктів господарювання.

За попередніми даними всіма категоріями господарств Рівненської області за 2022 рік вироблено валової продукції на суму 16854,6 мільйона гривень. Під урожай 2022 року всіма категоріями господарств площа посіву сільськогосподарських культур по області становила 624 тисяч га, що на рівні минулого року.

У 2022 році по всіх категоріях господарств зернові культури зібрано на площі 284,1 тис. га, намолочено 1403 тис. тонн зерна при середній урожайності 49,9 ц/га. В рамках реалізації державних програм «Фінансова підтримка

сільгосптоваровиробників» у 2022 році в агропромисловий комплекс області залучено 66,7 млн грн.

Рівненщина має всі передумови для активного залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Інвестицій в агропромисловий комплекс області є невід'ємною складовою її стабільного економічного зростання. З кожним реалізованим інвестиційним проектом створюються нові робочі місця, збільшуються надходження до бюджету, підвищується конкурентоспроможність підприємств області.

Інвестиційні кошти вкладаються у сучасні технології вирощування зберігання та переробку сільськогосподарських культур, розвиток тваринництва.

Основні країни, до яких експортувалась сільськогосподарська продукція та продукти її переробки у 2022 році – це Азія, Африка та країни Європейського Союзу.

Інвестиційна привабливість регіону природнокліматичні умови сприятливі для вирощування переважної більшості сільськогосподарських культур, зокрема конкурентноспроможних (соя, ріпак, нішеві культури, кукурудза, цукрові буряки) а також розвитку органічного ягідництва;

високим є рівень освоєння земель, придатних для сільськогосподарського виробництва;

наявність доріг з твердим покриттям до переважної більшості сільгоспідприємств;

наявність в регіоні найбільшого на Західній Україні виробника мінеральних добрив;

можливість залучення земель, власники яких не використовують землі з передачею їх в оренду;

наявність незадіяних тваринницьких приміщень;

площа лісових угідь дає можливість заготовляти значні об'єми дикоростучих ягід.

Очікуваний валовий збір зернових культур в усіх категоріях господарств складає 1,4 млн тонн. Станом на 01 лютого 2023 року зібрано 1,38 млн тонн. Під

урежай 2023 року всіма категоріями господарств посіяно озимі зернові культури на площі 117,7 тис. га. Крім того, озимий ріпак посіяно на площі 25,1 тис. га. Сільськогосподарські товаровиробники області є активними учасниками державних програм підтримки галузі. Фінансову підтримку на розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства отримали 2 суб'єкти господарювання у сумі 4,7 млн грн грантових коштів для створення 21 га саду. Міжнародну технічну допомогу отримали 354 суб'єкти господарювання на суму 7,7 млн грн у вигляді насіння кукурудзи, соняшника та картоплі. Протягом минулого року 414 агровиробниками області залучено кредитних ресурсів на суму 1,8 млрд грн на придбання основних засобів та проведення сільськогосподарської діяльності [51].

Територія області – 20,1 тис. кв. кілометрів (3,3 відсотка території України) простягається із заходу на схід на 130 кілометрів, з півночі на південь – на 210 кілометрів. За адміністративно-територіальним поділом область включає 16 районів, 4 міста обласного (Рівне, Дубно, Кузнецовськ, Острог), 7 - районного значення, 16 селищ міського типу, 1000 сільських населених пунктів. Обласний центр – місто Рівне з чисельністю населення 249,9 тис. осіб. Населення області станом на 1 січня 2014 року становило 1158,8 тис. осіб (2,6 відсотка населення України), у тому числі 47,8 відсотка – міського та 52,2 відсотка сільського населення. Щільність населення – 58 осіб на 1 кв. кілометр. В усіх сферах економічної діяльності зайнято 492,5 тис. осіб, у тому числі у промисловості – 63,8 тис. осіб, сільському господарстві – 91,7 тис. осіб, в інших галузях – 337 тис. осіб [52].

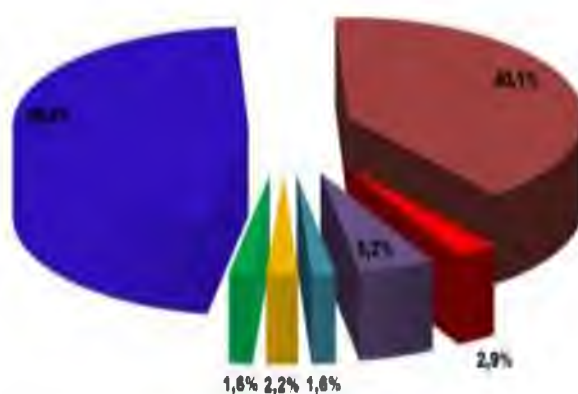
2.3. Аналіз сучасного стану використання земель досліджуваної території

НУБІП України

Територія області становить 2005,1 тис. гектарів, з них:

сільськогосподарські угіддя – 930 тис. гектарів (46,4 відсотка), ліси та лісовкриті площі – 803,9 тис. гектарів (40,1 відсотка), під водою – 43,3 тис. гектарів (2,2 відсотка), відкриті заболочені землі – 104,9 тис. гектарів (5,2 відсотка), забудовані землі – 58 тис. гектарів (2,9 відсотка), інші землі – 32,6 тис. гектарів (1,6 відсотка).

НУБІП України

- Сільськогосподарські угіддя (930,0 тис. га)
- Лісовкриті площі (803,9 тис. га)
- Збудовані землі (57,7 тис. га)
- Заболочені землі (104,9 тис. га)
- Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (32,8 тис. га)
- Води (43,3 тис. га)
- Інші землі (32,7 тис. га)

Рис. 2.2. Структура земельного фонду Рівненської області

Для сільськогосподарських угідь Рівненської області характерна велика строкатість ґрунтового покриву. Це пояснюється її географічним розташуванням на території трьох природних зон – Лісостепу, Полісся та Малого Полісся.

В північній частині області найпоширенішими є ґрунти дерновопідзолистого типу ґрунтоутворення різного ступеня оглеєності, які мають низьку природну родючість.

ґрунти південної частини області представлені в основному сірими лісовими опідзоленими та чорноземами малогумусними зі слідами опідзолення.

НУБІП України

НУБІП України

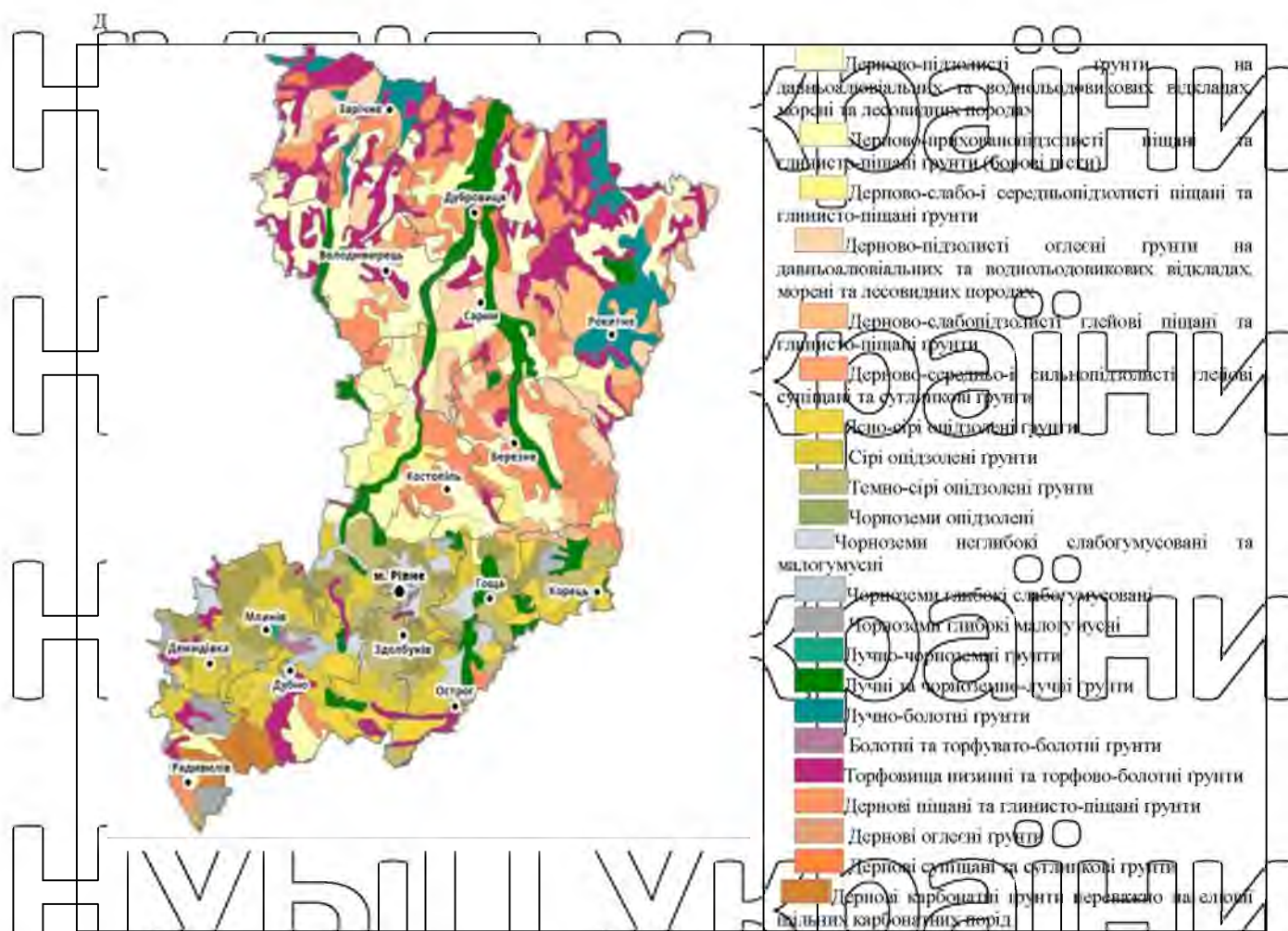

Рис. 2.3. Карта ґрунтів Рівненської області

Територія, що лежить між Рівненсько-Волинською та Кам'янець-Подільською височинами, яка охоплює Радивидівський район, південну частину Здолбунівського, Дубенського, Острозького районів, характеризується ґрунтами на продуктах вивітрювання карбонатних порід.

Слід також відмітити, що в зоні Лісостепу мають місце ерозійні процеси та формування еродованих ґрунтів. Еродовані ґрунти, в результаті їхнього використання, серед орних земель мають гірші фізико-хімічні показники від ґрунтів, що залягають на вирівняних площах.

Інтегральним показником, який визначає стан природної родючості ґрунту, є рівень гумусу у ґрунті. Ґрунти з низьким (менше 2 відсотків) вмістом гумусу поширені в усіх ґрунтово-кліматичних зонах і займають 49,3 відсотка території області. Найменше таких ґрунтів у зоні Лісостепу (близько 45 відсотків), найбільше – у зоні Полісся (58,2 відсотка).

У районах зони Полісся низький вміст гумусу характерний для понад 60 відсотків обстежених площ, зокрема середньозважений показник вмісту гумусу становить 2,11 відсотка. Ґрунти із середнім вмістом гумусу (2,1–3 відсотки) займають 29,2 відсотка території з коливанням по районах від 21,9 відсотка до 40,8 відсотка. У районах зони Лісостепу низький вміст гумусу характерний для Рівненського (53 відсотки) та Дубенського (51,9 відсотка) районів, де середньозважений показник коливається в межах 2,05–2,23 відсотка. Ґрунти з середнім вмістом гумусу займають 45 відсотків площ.

Однією з важливих характеристик, яка обумовлює родючість, є реакція ґрунтового розчину. За силою своєї дії на ріст і розвиток рослин, реакція ґрунтового розчину в більшості випадків виступає як головний фактор, що лімітує врожай. Середньозважений показник кислотності рН_{KCl} у поліських районах коливається від 4,87 до 5,19 одиниці, у лісостепових – від 5,98 до 7,03 одиниці.

За результатами агрохімічної паспортизації 2008–2012 років у зоні Полісся зосереджено 72,9 відсотка кислих з реакцією ґрунтового розчину (рН < 5,5) орних земель. Найбільші площі кислих ґрунтів у зоні Полісся зосереджені у Володимирецькому, Рокитнівському районах – 82,6 відсотка, 79,6 відсотка, а найменші – в Костопільському районі – 51,9 відсотка. Серед районів Лісостепу найбільше кислих ґрунтів сконцентровано у Корецькому, Гошанському, Здолбунівському районах 32,3; 29,5; 25,2 відсотка, найменше у Радивилівському та Млинівському районах – 7,2; 11,8 відсотка відповідно.

На підставі матеріалів агрохімічної паспортизації проведено якісну оцінку (бонітування) еколого-агрохімічного стану сільськогосподарських земель області в балах за їх агрохімічними властивостями відносно еталонних величин. З урахуванням поправок еколого-агрохімічна оцінка ґрунтів зони Полісся становить 32 бали, а зони Лісостепу – 44 бали (довідково: ґрунти з балом від 30 до 40 оцінюються як низької якості, а від 43 до 49 – середньої якості).

За якісною оцінкою обстежені ґрунти в розрізі районів зони Полісся мають еколого-агрохімічний бал від 30 до 34, а зони Лісостепу – 38–49. Найвищий бал

у зоні Полісся зафіксовано у Костопільському районі – 34, найнижчий – у Дубровицькому та Рокитнівському районах – 30 балів.

У зоні Лісостепу найвищий еколого-агрохімічний бал у Гошанському та Млинівському районах – 49, 48, найнижчий – у Радивилівському та Рівненському районах – 38, 40 балів.

В області проведено нормативно-грошову оцінку земель в усіх 1027 населених пунктах. У 881 з них (86 відсотків загальної кількості) проведено повторну нормативну грошову оцінку земель загальною площею 200 тис. гектарів, вартість робіт — понад 4,4 млн. гривень.

Наявність малородючих ґрунтів у північній частині області та значної кількості непродуктивних угідь. Відносно низький (порівняно з областями центральної та південної України) рівень забезпеченості сільськогосподарськими угіддями в розрахунку на одного жителя.

Незважаючи на найширше застосування способів оптимізації біологічної активності ґрунтів та відтворення їхньої родючості, у сільському господарстві і надалі застосовуватимуться мінеральні добрива. Використання місцевих вапнякових добрив дасть можливість значно зменшити вартість робіт з вапнування кислих ґрунтів.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Шляхи раціонального використання земель Рівненської області

Однією з основних умов збалансованого розвитку сільського господарства є відтворення земельних ресурсів агросфери та підвищення ефективності їх використання. Основою відтворювальних процесів в аграрному секторі, насамперед, є збереження природної та підвищення економічної родючості ґрунтів. Однак сучасне погіршення екологічного стану земель, зниження родючості ґрунтів та масштабне поширення ґрунтових деградаційних процесів вимагають істотних змін в системі сільськогосподарського землекористування. Для вирішення існуючих проблем необхідні комплексне дослідження та наукове обґрунтування пріоритетних напрямів підвищення еколого-економічної ефективності відтворення земельних ресурсів в сільському господарстві [53].

Основними напрямками підвищення еколого-економічної ефективності відтворення земельних ресурсів є:

- удосконалення державного регулювання земельних відносин (розробка стратегії сучасної земельної політики);
- державний контроль за зміною родючості земель сільськогосподарського призначення;
- створення ефективною системи управління земельними ресурсами;
- впорядкування оподаткування сільськогосподарських земель;
- регулювання розвитку і функціонування ринку землі;
- розвиток іпотечного кредитування;
- фінансування заходів щодо раціонального використання та охорони земельних ресурсів;
- економічне стимулювання екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва та (ін.);
- еколого-економічне впорядкування господарської діяльності сільськогосподарських підприємств та інших землекористувачів

спрямоване на раціональне використання, охорону і підвищення родючості земель, вдосконалення механізмів ефективного управління сільськогосподарськими землями, оптимізації посівних площ, вдосконалення технологій обробітку сільськогосподарських культур, підвищенні ефективності використання ресурсів, виробництва продукції та ін.

Основні напрями розвитку регіону представлені у «Регіональній програмі розвитку земельних відносин у Рівненській області» (Програми) [54], метою якої є:

1) реалізація основних напрямів державної земельної політики, удосконалення земельних відносин та створення сприятливих умов для комплексно-ресурсного і еколого-ландшафтного розвитку землекористування сільських територій, розв'язання екологічних та соціальних проблем села, розвиток високоефективного конкурентоспроможного сільськогосподарського землекористування, збереження природних та культурних цінностей ландшафтів;

2) здійснення заходів щодо створення ефективного державного управління земельними ресурсами, раціонального використання та охорони земель, розвитку ринку землі та ведення Державного земельного кадастру;

3) забезпечення ефективного використання земельних ресурсів, створення оптимальних умов для суттєвого збільшення соціального, інвестиційного і виробничого потенціалів землі, зростання її економічної цінності.

Основними пріоритетними завданнями Програми є: проведення повторної нормативної грошової оцінки земель населених пунктів відповідно до статей 13 та 18 Закону України «Про оцінку земель»; проведення інвентаризації земель усіх форм власності, забезпечення планово-картографічним матеріалом та індексними картами, введення інноваційного механізму управління землями державної та комунальної власності; проведення заходів з охорони земель, консервації деградованих, малопродуктивних, техногенно забруднених угідь, їх рекультивация та поліпшення, інформаційний супровід у регіональних засобах масової інформації заходів, які проводяться Держгеокадастром щодо

ефективного механізму розвитку земельних відносин; контроль за якістю виконання робіт із землеустрою; організаційний супровід виготовлення схем землеустрою та техніко- економічного обґрунтування використання та охорони земель.

Реалізація в області протягом 2023 - 2025 років комплексу заходів у сфері розвитку земельних відносин дасть можливість створити ефективний механізм регулювання цих відносин та державного управління земельними ресурсами.

До комплексу заходів належать нормативно-правові, організаційні, економічні та землевпорядні, а також заходи щодо запровадження механізмів і методів удосконалення земельних відносин, державної політики у цій сфері, розвитку сталого землекористування у міській та сільській місцевостях, проведення землеустрою, ведення Державного земельного кадастру, розвитку ринку землі та її охорони.

3.2. Особливості природно-заповідного фонду Рівненської області

У сучасних умовах, коли людина все активніше втручається в природні процеси, раціональне використання та охорона земель є однією з найголовніших та найактуальніших проблем. Основним законодавчим актом, який регулює порядок створення, діяльності та охорони об'єктів природно-заповідного фонду нашої держави є Закон України «Про природно-заповідний фонд України». Природно-заповідний фонд охороняється законодавством України як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення та використання.

Для забезпечення екологічного збалансованого розвитку, збереження популяцій видів рослин і тварин в області створена та існує мережа природно-заповідного фонду, до якої віднесено 310 територій та об'єктів загальною площею 181,5 тис. га, що складає 9,05 % від загальної площі області, в тому числі 27 об'єктів загальнодержавного значення площею 64,9 тис. га та 283 об'єкти місцевого значення площею 116,6 тис. га.

Найбільш визнаними об'єктами природно-заповідного фонду області є нижче перераховані об'єкти.

Рівненський природний заповідник загальною площею 42,3 тис га є найбільшим в Україні і складається з чотирьох масивів. До складу заповідника

входять найкрасивіші озера українського Полісся – Сомине та Біле та водно-болотні угіддя міжнародного значення «Переброди», «Сира-Погоня», «Сомине»

На території Рівненського природного заповідника охороняється весь природний комплекс з усім його біорізноманіттям, в тому числі і флористичною складовою.

Рис. 3.1. Елемент Рівненського природного заповідника

Національний природний парк «Дермансько-Острозький», площею 5448,3

га займає вузьку частину Малого Полісся, затиснуту між Мізоцьким кряжем та Кременецькою височиною. Парк створений з метою збереження цінних природних територій та історико-культурних комплексів і об'єктів; створення

умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної

діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних

природних комплексів та об'єктів.

Рис. 3.2. Національний природний парк «Дермансько-Острозький»

Три регіональні ландшафтні парки: «Прип'ять-Стохід», площею 21,6 тис. га – один з унікальних природних комплексів як в Україні, так і у Східній Європі, адже тут зливаючись річки Прип'ять та Стохід нагадують дельту Дунаю.

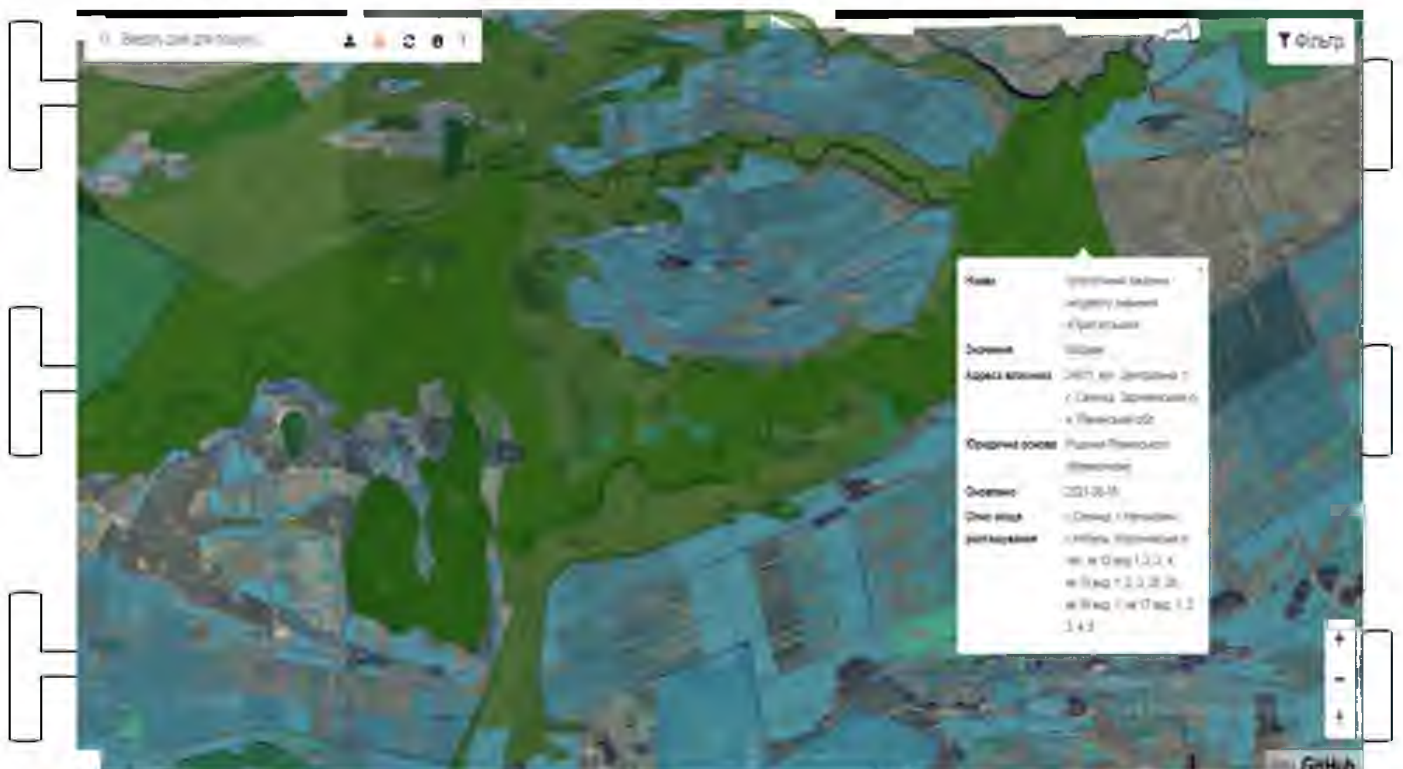

Рис. 3.3. Регіональний ландшафтний парк «Прип'ять-Стохід»

«Надслучанський», площею 17,2 тис. га з унікальними краєвидами «надслучанської Швейцарії».

Рис. 3.4. Регіональний ландшафтний парк «Надслучанський»

«Дермансько-Мостівський», площею 19,8 тис. га. Створення парку дозволило при збереженні традиційного господарювання одночасно розвивати нові види діяльності – рекреацію та туризм, а також сприяти збереженню унікальних типових природних комплексів, історично-культурних пам'яток старовинного Дерманя та інших населених пунктів.

Державний дендрологічний парк Березнівського лісового коледжу, площею 29,5 га в м. Березне, де зростає 750 видів рослин, з них 18 видів занесено до Червоної книги України. Окрім характерних для цієї зони рослин, тут ростуть екзотичні представники Далекого Сходу, Сибіру, Криму, Кавказу, Середньої Азії, Америки, Японії і Китаю.

Рівненський зоологічний парк, площею 11,6 га в м. Рівне - є особливим природним комплексом в системі міста, що поєднує в собі природне середовище і штучні споруди та служить для утримання різних видів тварин в умовах неволі. Основними завданнями, які постають перед зоопарком, є утримання та демонстрація живих представників дикої фауни, освітня та виховна робота,

збереження і розведення рідкісних, зникаючих видів тварин, науково-дослідницька робота з вивчення біології диких тварин. В зоопарку утримується 175 видів тварин, з яких 10 видів занесені до Червоної книги України.

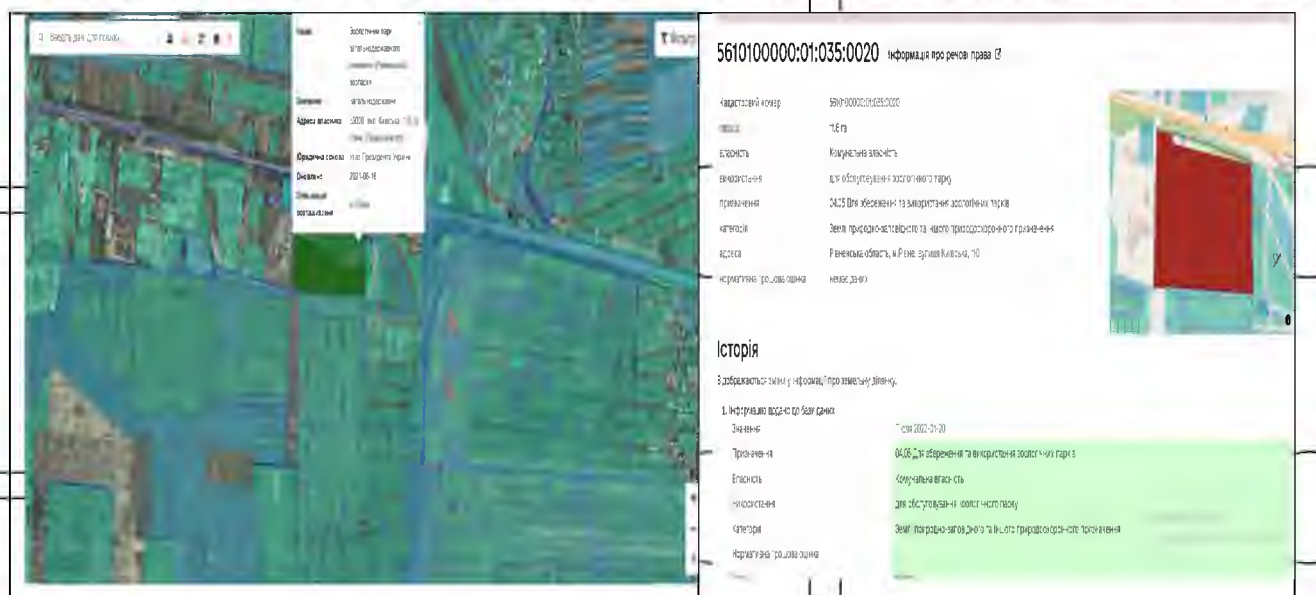

Рис. 3.5. Рівненський зоологічний парк

Дотримання принципу збалансованого природокористування передбачає збільшення площ територій із природним станом ландшафту – розширення мережі природно-заповідного фонду (ПЗФ), подальшу розбудову різнорівневих екомереж.

Структура природно-заповідного фонду Рівненської області станом на 01.01.2022 р. наведена на рис. 3.6 та в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Структура природно-заповідного фонду області станом на 01.01.2022 р.

Категорія об'єкту ПЗФ	Кількість	Площа, тис. га 2022	Площа території суворої заповідності, тис. га
1	2	3	
Природні заповідники	1	42,289	42,289
Національні природні парки	1	5,448	00 -
Регіональні ландшафтні парки	3	58,708	-
Заказники загальнодержавного значення	13	16,720	-
в тому числі:			

- загальнозоологічні	1	0,100	00 -
1	2	3	4
- ботанічні	8	12,301	-
- ландшафтні	1	0,905	-
- лісові	1	0,110	-
- гідрологічні	2	3,304	-
Заказники місцевого значення	112	53,887	00 -
в тому числі:			
- загальнозоологічні	6	7,037	-
- ботанічні	38	32,372	-
- ландшафтні	10	2,201	-
- лісові	16	2,143	-
- гідрологічні	11	2,442	00 -
- орнітологічні	9	1,556	-
- ентомологічні	16	0,344	-
- геологічні	4	2,460	-
- іхтіологічні	2	3,255	-
Пам'ятки природи загально-державного значення	8	0,420	-
в тому числі:			
- комплексні	1	0,091	-
- ботанічні	4	0,243	-
- зоологічні	1	0,013	-
- гідрологічні	2	0,073	-
Пам'ятки природи місцевого значення	59	0,394	00 -
в тому числі:			
- комплексні	13	0,114	-
- ботанічні	31	0,220	-
- гідрологічні	13	0,056	-
- геологічні	2	0,003	-
Дендрологічні парки	1	0,029	00
Зоологічні парки	1	0,012	00
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	2	0,039	00
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	12	133,6	00
Державні заповідні урочища	97	3,455	00
- лісові	86	2,626	00
- болоти	11	0,829	00
Всього в області	310	181535,81	00

Продовження таблиці З.1

Природно-заповідний фонд Рівненської області представлений майже всіма категоріями заповідних об'єктів, за винятком біосферних заповідників та ботанічних садів. Природоохоронні території займають особливе місце в структурі рекреаційної галузі регіону. Особливо це стосується територій вищого статусу, а саме національних природних парків та регіональних ландшафтних парків, які виступають основою для ведення туристсько-екскурсійної діяльності в області.

Таблиця 3.2

Класифікація об'єктів природно-заповідного фонду Рівненської області

№ з/п	Найменування об'єктів ПЗФ	Об'єкти природно-заповідного фонду					
		Загальнодержавного значення		Місцевого значення		Всього	
		К-кість	Площа	К-кість	Площа	К-кість	Площа
1	Природні заповідники	1	42289	-	-	1	42289
2	Національні природні парки	1	5448,3			1	5448,3
3	Регіональні ландшафтні парки	-	-	3	58708	3	58708
4	Заказники – всього,	13	16720	112	53887,3	125	70607,3
	в т.ч.: - загальнозоологічні	1	100	6	7037	7	7137
	- ботанічні	8	12301	38	32372	46	44673
	- ландшафтні	1	905	10	2201,2	11	3106,2
	- лісові	1	110	16	2142,8	17	2252,8
	- гідрологічні	2	3304	11	2442	13	5746
	- орнітологічні	-	-	9	1556,3	9	1556,3
	- ентомологічні	-	-	16	344	16	344
	- геологічні	-	-	4	2460	4	2460
	- іхтіологічні	-	-	2	3255	2	3255
5	Пам'ятки природи – всього,	8	420,2	59	394,42	67	814,62
	в т.ч.: - комплексні	1	91	13	114,5	14	205,5
	- ботанічні	4	243,2	31	220,82	35	464,02
	- зоологічні	1	13	-	-	1	13
	- гідрологічні	2	73	13	56,3	15	129,3
	- геологічні	-	-	2	2,8	2	2,8
6	Дендрологічні парки	1	29,5	-	-	1	29,5
7	Зоологічні парки	1	11,6	-	-	1	11,6
8	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	2	39	12	133,6	14	172,6
9	Державні заповідні урочища	-	-	97	3454,9	97	3454,9
	Всього в області	27	64957,6	283	116578,21	310	181535,81

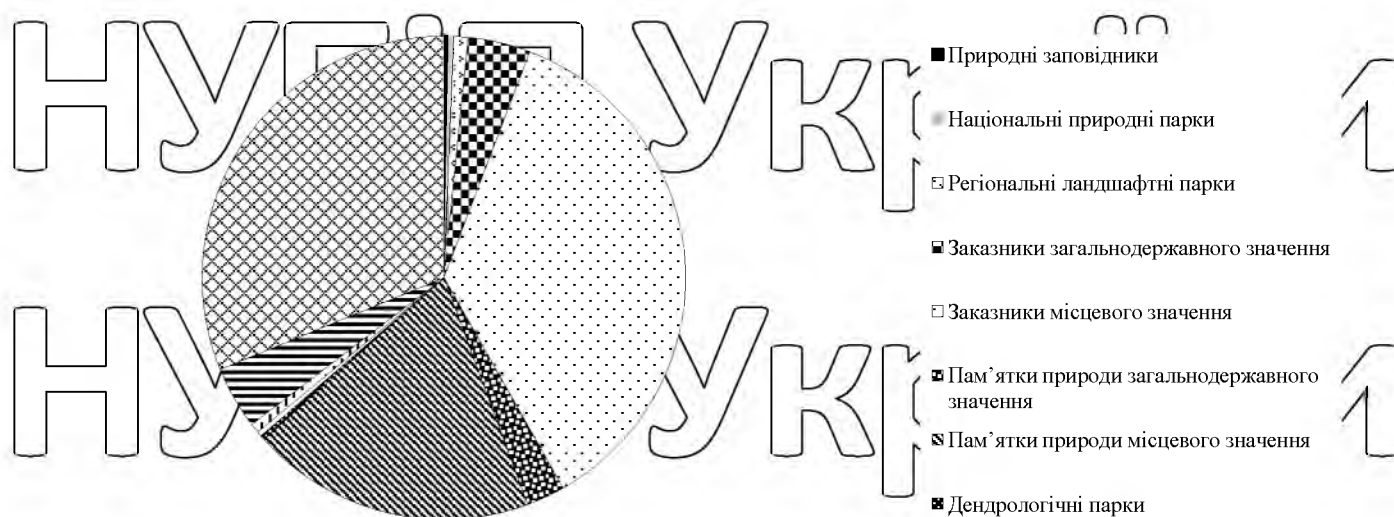

Рис. 3.6. Розподіл об'єктів природно-заповідного фонду

Значним туристичним потенціалом відзначається національний природний парк “Дермансько-Острозький”. Також на території області розташовані три регіональні ландшафтні парки, перспективні для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності: “Трип'ять-Стохід”, “Дермансько-Моетівський”, “Надслучанський”. В рекреаційних цілях пізнавальне значення мають інші природно-заповідні території та об'єкти (заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендрологічний парк, зоологічний парк). Рекреаційна діяльність на основі природоохоронних об'єктів розвивається не на повну потужність.

На території Рівненського природного заповідника розташовані 4 водно-болотних угіддя (ВБУ) міжнародного значення: «Торфово-болотний масив Переброди», «Болотний масив Сира Погоня», «Болотний масив Сомино» та «Біле озеро та Коза-Березина» [55]. ВБУ може отримати статус міжнародного значення якщо відповідає хоч одному з визначених критеріїв: має типові та унікальні екосистеми для біогеографічного регіону; підтримує значне біологічне різноманіття регіону; підтримує існування ендемічних, рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин; є місцем регулярного перебування понад 20 тис. водно-болотних птахів; є важливим місцем для нересту, пагулу і зимівлі місцевих видів риб тощо.

На сьогоднішній день світова мережа включає 2 252 водно-болотних угідь загальною площею близько 215 млн. га. Серед них і 39 українських водно-болотних угідь міжнародного значення, з яких 6 отримали міжнародний статус лише нещодавно. Більшість угідь розташована в Азово-Чорноморському регіоні, однак значна частка є й на Поліссі, в тому числі – 4 таких ВБУ на Рівненщині: торфово-болотний масив Переброди (Дубровицький і Рокитнівський район), болотний масив Сира Погоня (Рокитнівський район), Біле озеро та болото Коза-Березина (Володимирецький район), болотний масив Сомино (Сарненський район). Останні три отримали такий статус зовсім нещодавно.

На сьогоднішній день всі ці угіддя входять до складу Рівненського природного заповідника, що додатково підкреслює унікальність та цінність природоохоронної території.

Рис. 3.7. Растрові зображення меж об'єктів Рамсарської конвенції на території Рівненської області (https://kadastr.live/?water_poly_ramsar=true&dzk_oblast=true#8/3/51.457/26.605)

Актуальним залишається питання розробки менеджмент-планів для кожної території міжнародного значення а також для ключових рідкісних видів, що мешкають на території заповідника.

Смарагдова мережа є мережею територій спеціального інтересу щодо їх збереження, визначених Бернською конвенцією, і представляє аналог мережі Natura 2000, існуючої в Європейському союзі, в країнах, що не є його членами.

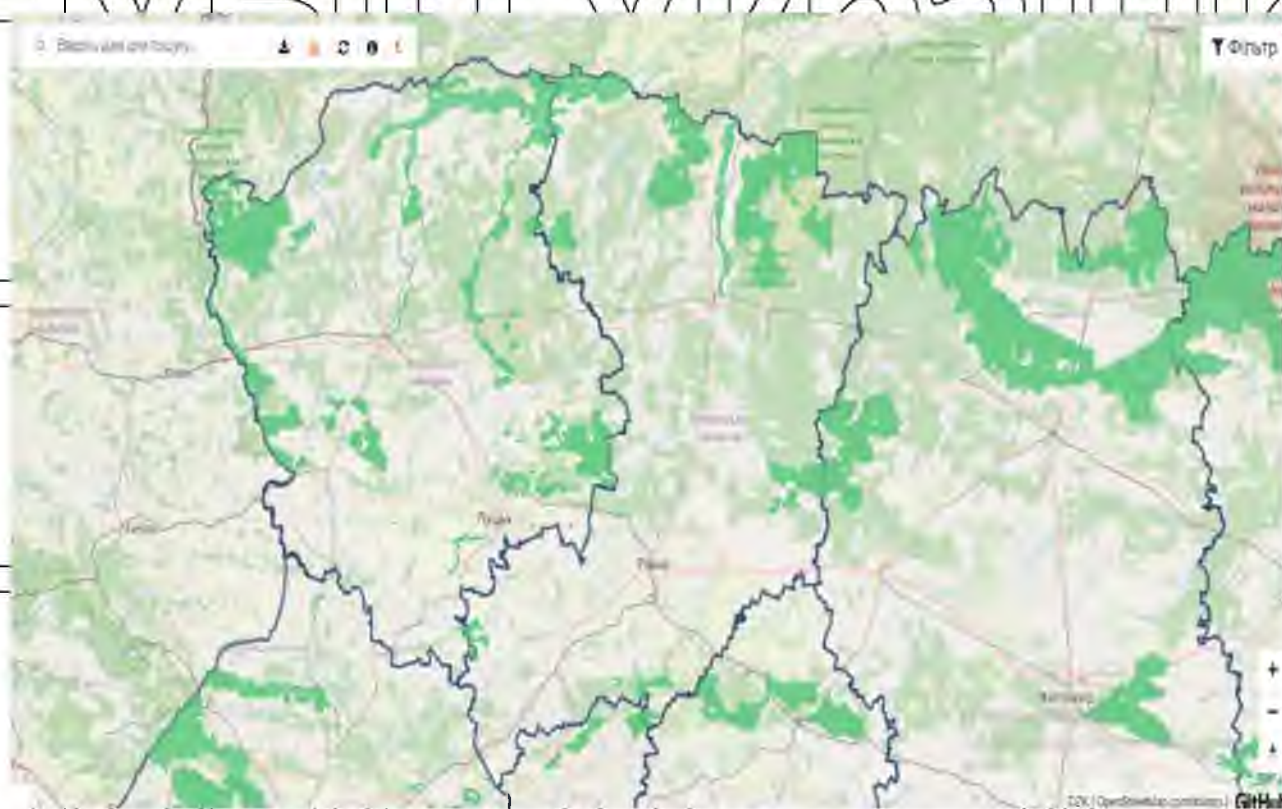

Рис. 3.8. Растрові зображення Смарагдової мережі на території Рівненської області (https://kadastr.live?isd...&mera=ture&landpolygons=false&dzk_atu_oblast=true#7.27/50.839/27.774)

Основною вимогою до об'єктів Смарагдової мережі є наявність видів, перелічених в Бернській конвенції та резолюціях 4 і 6 Постійного комітету конвенції. Смарагдова мережа (Emerald Network) – мережа природоохоронних територій, створена задля збереження видів та оселищ, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні. Смарагдова мережа формується у країнах, які не є членами ЄС, і є аналогічною до мережі Natura 2000, яка функціонує у країнах ЄС. Розробка Смарагдової мережі України розпочалася у 2009 році і триває досі.

Наразі Смарагдова мережа в Україні включає близько 12% території країни, у тому числі чимало українських лісів [56].

Мережа природно-заповідного фонду відіграє важливу роль для соціально-економічного розвитку регіону, покращення якості довкілля, стану природних геосистем, збереження біотичного різноманіття, унікальних і типових природних ландшафтів. Визначальна роль територій та об'єктів мережі природно-заповідного фонду – резервати середовищ існування багатьох біоорганізмів, територій, вдало інтегрованих у ландшафти, як територіальної основи, вузлових елементів регіональної й локальної екомережі. Своєрідного різновиду сучасного практичного запиту геопросторового впорядкування, екологічного оздоровлення територій, ефективного використання природно-ресурсного потенціалу.

3.3. Екологічна оцінка стану земельних ресурсів Рівненської області

Земельні ресурси Рівненщини зазнали змін унаслідок значних антропогенних впливів, що проявлялися у забрудненні різними хімічними сполуками і токсичними речовинами, які застосовано під час проведення сільськогосподарських робіт. Водночас значні зміни земель спричинені гідромеліоративними та осушувальними роботами. Результатом такої дії є втрата значних площ агрономічно цінних земель, зменшення родючості ґрунтів, погіршення повітряного та водного режимів цих угідь. Власне ці чинники вплинули на екологічний стан земельних ресурсів та змінили землекористування у районі дослідження.

Екологічна діагностика території загалом і агроландшафту зокрема на предмет виконання ними ресурсовідтворювальних функцій має важливе значення з огляду на формування умов ведення аграрної діяльності та якості середовища проживання населення. Зосередження уваги на агроландшафтах як цілісних багатокomпонентних системах зумовлено тим, що вони є базовою

складовою комплексів у сільській місцевості, попереджають деградацію ґрунтів і сприяють відтворенню їхньої родючості, підтримують загальну екологічну рівновагу.

Зважаючи на вагомe суспільне значення ландшафтів (як ключового елемента добробуту та якості життя, ресурсу сприяння економічній діяльності, компонента культурної спадщини), держави мають подбати про визначення обов'язків, вироблення правил щодо охорони і регулювання сталого їхнього розвитку як національного надбання [58]. Необхідно інтегрувати ландшафтну складову в усі галузеві стратегії розвитку.

Однак донині трактування агроландшафту в Україні обмежене: це ландшафт, основу якого становлять сільськогосподарські угіддя та лісові насадження, зокрема лісосмуги та інші захисні насадження.

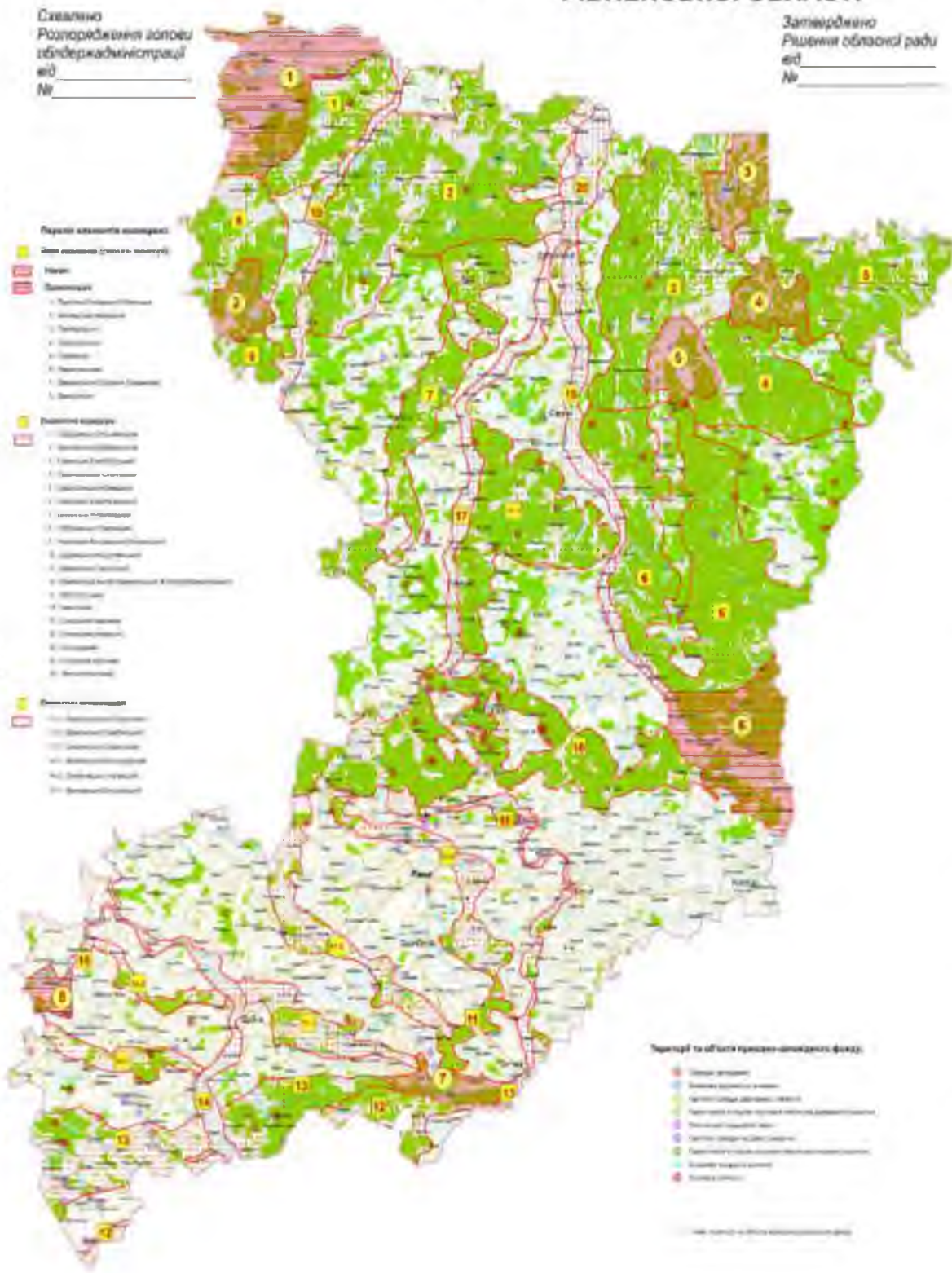
Агроландшафт розглядається стосовно лише землевпорядкування, тоді як його слід розглядати ширше - охоплюючи соціально-економічну організацію (устрій, облаштування) сільського середовища. За звуженого підходу до агроландшафтів формується неналежне ставлення до їхнього формування і збереження, тоді як здійснюване антропогенне навантаження на них надмірне і не дає змоги реалізувати їхні функції.

У законодавчо-правових актах декларуються заходи щодо оптимізації співвідношення земельних угідь у ландшафтах (сільськогосподарського, природно-заповідного, природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного, рекреаційного призначення, земель лісового та водного фондів) і формування сприятливіших агроландшафтів. Передбачено провести трансформацію структури сільськогосподарських угідь із метою її збалансування, забезпечення екологічної безпеки і рівноваги території. Йдеться про зменшення площі орних земель (до 37-41% території країни за нинішніх 53,8%) і збільшення частки сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ), розширення площі полезахисних лісових смуг, інших захисних насаджень та об'єктів природно-заповідного фонду в межах сільськогосподарських угідь [59].

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА МЕРЕЖА РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

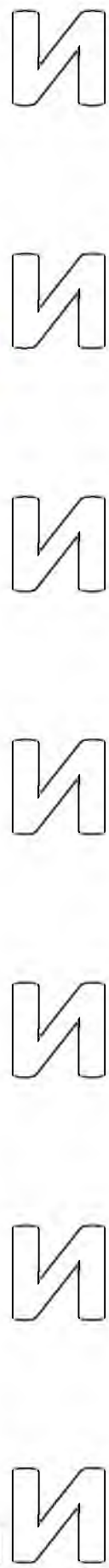
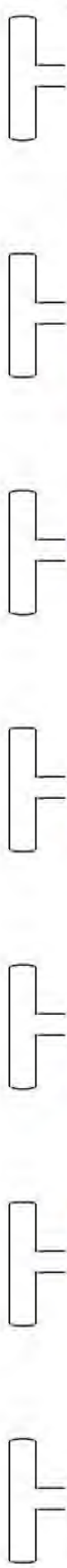
Схвалено
Розподілено і доповнено
обласною адміністрацією
від _____
№ _____

Затверджено
Рішенням обласної ради
від _____
№ _____

- Типи територій та об'єктів природно-заповідного фонду:
- 1. Національний заповідник
 - 2. Парк національного значення
 - 3. Річковий коридор національного значення
 - 4. Річковий коридор місцевого значення
 - 5. Річкові озера національного значення
 - 6. Річкові озера місцевого значення
 - 7. Річкові озера місцевого значення
 - 8. Річкові озера місцевого значення
 - 9. Річкові озера місцевого значення
 - 10. Річкові озера місцевого значення
 - 11. Річкові озера місцевого значення
 - 12. Річкові озера місцевого значення
 - 13. Річкові озера місцевого значення
 - 14. Річкові озера місцевого значення
 - 15. Річкові озера місцевого значення
 - 16. Річкові озера місцевого значення
 - 17. Річкові озера місцевого значення
 - 18. Річкові озера місцевого значення

Державний гідрологічний інститут
Української державної служби екологічної політики
Української державної служби екологічної політики
Київ, Україна
2018 рік

Виконання екосистемних послуг ландшафтами значною мірою залежить від територіальної (просторової) організації за основними типами земель: сільськогосподарські угіддя, забудовані землі, лісові та водні системи.

Виважене збалансування структури землекористування сприяє підвищенню стабільності і продуктивності агроландшафтів і стійкості екосистем загалом. У світовому масштабі сформувався приблизно саме такий розподіл: частка сільськогосподарських угідь становить 37% території, лісів - 29%, сінокосів і пасовищ - 25%.

Таблиця 3.3

Площа земель і структура земельного фонду України за укрупненими групами, 2015 рр.

Показник	Площа земель, тис. га	Структура земельного фонду, %
Сільгоспугіддя	41557,6	68,9
<i>з них:</i> рілля	32498,5	53,8
перелоги, багаторічні насадження, сіножаті й пасовища	9059,1	15,1
Забудовані землі	2523,2	4,2
Ліси та інші лісовкриті	10611,3	17,6
Відкриті, заболочені, інші землі	3240,0	5,3
Території під поверхневими водами	2422,8	4,0
Разом (територія)	60354,9	100,0

Незбалансованою є структура сільгоспугідь, а саме за надто великої частки ріллі малопасовищних і сінокісних угідь - 18%, тоді як відповідно до екологічного нормативу має бути принаймні 40-50%, тобто в 2-3 рази більше.

Тим самим обмежуються природна кормова база для тваринництва, місця для поширення біорізноманіття, напівприродні резервати. А загалом це є свідченням антропогенного перевантаження агроландшафтів України.

Гарантування екологічної стабільності території та зменшення рівня антропогенного навантаження на земельні ресурси належать до пріоритетних напрямків у регіоні. Саме тому оцінювання екологічного стану земельних ресурсів Рівненської області є актуальним дослідженням і дасть змогу прослідкувати як географічно, за адміністративно-територіальними одиницями, змінюється екологічна стабільність територій та рівень антропогенного навантаження на земельні ресурси.

Таблиця 3.4.

Модифікована шкала для оцінки екологічного стану агроландшафтів

Тип агроландшафтної території	Питома вага угідь, % до їх сумарної площі	Екологічний стан	
	P	ЕСУ	
0	< 20	> 80	оптимальний
I	20–37	80–63	добрий
II	37–54	63–46	задовільний
III	54–70	46–30	незадовільний
IV	> 70	< 30	критичний

Актуальним питанням в Україні є охорона та відновлення якісного стану земель, а їхнє вирішення потребує нагальних та ефективних засобів впливу. Серед основних засобів запобігання погіршення екологічного стану земель слід вважати їх моніторинг та оцінювання на різних рівнях [57].

Таблиця 3.5.

Екологічні коефіцієнти збалансованості територіальної структури за

зонами України

Зона	Коефіцієнт екологічної стабільності територій	Коефіцієнт антропогенного навантаження на територію
Степова	0,30 – екологічно незбалансована	3,7 – високе навантаження
Лісостепова	0,38 – нестійка вразлива	3,3 – помірне
Поліська	0,55 – середньозбалансована	2,8 – відносно низьке

Карпатська	0,68 – екологічно збалансована	2,3 – низьке	oo
------------	--------------------------------	--------------	----

В межах Рівненської області гострою є проблема раціонального використання земельних ресурсів. Слід виділити такі головні забруднювачі, які впливають на їх екологічний стан: сполуки металів та органічних речовин, оливи, пестициди, токсичні і радіоактивні речовини, біологічно-активні матеріали та ін. Забруднення земель включає накопичення в них речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості. Воно є результатом господарської діяльності як у минулому, так і сьогодні. Землі забруднюються різними токсичними речовинами, джерелом яких найчастіше є промислові або побутові відходи, захороненні у визначених місцях, або ж несанкціонованих звалищах.

Забруднення сільськогосподарських земель важкими металами приводить до зменшення врожаю та підвищення їхнього вмісту у сільськогосподарській продукції. Збільшення кількості важких металів на луках відбувається головню у поверхневих шарах ґрунту. Важкі метали є токсичними і перешкоджають активності мікрофлори ґрунту. Їхня концентрація у ґрунті може зберігатися впродовж десятиліть і навіть століть.

Варто запровадити комплексні заходи, які обмежуватимуть підкислення ґрунту та зможуть ефективно скоротити викиди важких металів. Кількість цих металів зменшується шляхом використання добрив із низьким вмістом важких металів, заміни неорганічних пестицидів органічними продуктами, а також застосування інших методів. Пестициди забруднюють ґрунт та негативно впливають на живі організми. Окрім пестицидів, органічними забруднювачами ґрунту виступають багато інших сполук (наприклад, мастила, нафтопродукти і діоксини). Також надмірне використання мінеральних добрив стає причиною забруднення ґрунту та ґрунтових вод нітратами і фосфатами.

Забруднення земель промисловими об'єктами несе у собі серйозну потенційну загрозу для здоров'я людини, екосистем та економіки у цілому. Наслідки можуть бути такими: надходження небезпечних речовин у ґрунт, поверхневі та ґрунтові води; поглинання забруднювальних сполук рослинами; прямий контакт людей із забрудненим ґрунтом; конфлікти при обробленні та

використанні землі. Значні зміни, які порушили первинний стан земель були спричинені гідромеліоративними та осушувальними роботами, які тут проводили тут у 1950–1960 рр. Геосистеми Рівненської області є комплексом природних та антропогенних компонентів, співвідношення яких вказує на стабільність або нестабільність їх екологічного стану. Вихідними даними для визначення екологічної стабільності території землекористування та рівня антропогенного навантаження на земельні ресурси є дані, що характеризують структуру земельного фонду.

Коефіцієнт екологічної стабільності території (K_{ec}) визначається за формулою 3.1:

$$K_{ec} = (\sum K_{i1} S_i / \sum S_i) K_p \quad (3.1)$$

де K_{i1} – коефіцієнт екологічної стабільності угідь і-го виду;

S_i – площа угідь і-го виду;

K_p – коефіцієнт морфологічної стабільності рельєфу ($K_p=1$ для стабільних і $K_p=0,7$ для нестабільних територій).

Розрахунок коефіцієнта екологічної стабільності Рівненської області представлений у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Розрахунок коефіцієнта екологічної стабільності по Рівненській області (по існуючому стані)

Назва угіддя	Коефіцієнт екологічної стабільності угіддя, $K1$	Площа угіддя		$K1 \cdot P$
		Площа, тис. га	%	
Забудовані землі і дороги	0	91,40	4,66	0
Рілля	0,14	660,30	33,66	92,442
Багаторічні насадження	0,43	11,70	0,60	5,031
Сіножаті	0,62	202,10	10,30	125,302
Пасовища	0,68	52,10	2,66	35,428
Ліс	1	805,80	41,07	805,8
Болота, відкриті землі, води	0,79	138,50	7,06	109,415
Всього		1961,90	100	1173,418

Розрахувавши коефіцієнт екологічної стабільності по Рівненській області за формулою 3.1, отримали значення 0,42. Це означає, що землекористування стабільно нестійке.

Якщо одержане значення коефіцієнта екологічної стабільності менше 0,33, то землекористування є екологічно нестабільним, якщо змінюється від 0,34 до 0,50, то землекористування стабільно нестійке, якщо в межах від 0,51 до 0,66, то переходить до середньої стабільності, якщо перевищує 0,67, то територія землекористування є екологічно стабільною.

Тому необхідно розробити оптимізаційні заходи для досягнення екологічної стабільності. Необхідно досягти збільшення коефіцієнта екологічної стабільності із 0,42 до 0,67 (на 0,25) (Таблиця 3.7).

Таблиця 3.7

Розрахунок коефіцієнта екологічної стабільності по Рівненській області після оптимізаційних заходів

Назва угіддя	Коефіцієнт екологічної стабільності угіддя, K1	Площа угіддя		K1*P
		Площа, тис. га	%	
Забудовані землі і дороги	0	91,40	4,66	0
Рілля	0,14	394,54	20,11	55,235
Багаторічні насадження	0,43	11,70	0,60	5,0313
Сіножаті	0,62	332,29	16,94	206,02
Пасовища	0,68	187,62	9,56	127,58
Ліс	1	805,79	41,07	805,79
Болота, відкриті землі, води	0,79	138,50	7,06	109,42
Всього		1961,9	100	1309,1

Для такого рівня (0,67, коли територія землекористування є екологічно стабільною) частка ріллі зменшилась до 20,11% території, а сінокосів і пасовищ збільшилась відповідно до 16,94 і 9,56%.

Тому для досягнення екологічної стабільності регіону рекомендуємо збільшити на 130,19 тис. га збільшити площу під сіножатями та на 135,52 тис. га площу пасовищ в регіоні.

Коефіцієнт антропогенного навантаження ($K_{ан.}$) характеризує величину впливу діяльності людини на стан довкілля, в т. ч. і на земельні ресурси.

Коефіцієнт антропогенного навантаження для земель під заповідниками становить 1; для земель під лісосмугами, чагарниками, лісами, болотами, землями під водою становить 2; для земель під природними кормовими угіддями, залуженими балками – 3; для земель під орними землями та багаторічними насадженнями – 4; для земель промисловості, транспорту, населених пунктів 5 балів.

Цей показник визначають за формулою 3.2, а результати розрахунків приведені в таблиці 3.8:

$$K_{ан.} = \frac{\sum (P_i \times B_i)}{\sum P_i}, \quad (3.2)$$

де P_i — площа земель з відповідним рівнем антропогенного навантаження, га;

B_i — бал відповідної площі з певним рівнем антропогенного навантаження.

Розрахунок стійкості земельного фонду Рівненської області дав змогу з'ясувати, які земельні угіддя потребують підвищення їх екологічної стабільності шляхом збільшення площ стійких елементів (сіножатів і пасовищ). Вважаємо, що такий розрахунок екологічної стійкості повинен здійснюватися для інших категорій земель. Оскільки підтримання якісного стану навколишнього природного середовища, якісних умов життя і здоров'я населення можливо тільки за умови забезпечення стійкості природно-заповідних об'єктів з метою виконання ними їх основного призначення.

Таблиця 3.8.

Розрахунок коефіцієнта антропогенного навантаження по Рівненській області

Ступінь антропогенного навантаження	Бал	Групи земель, що відповідають ступеню антропогенного навантаження і балові оцінки	Площа земель, га	$P_i \cdot B_i$
Високий	5	Землі промисловості, транспорту, забудовані території	91,4	457
Значний	4	Рілля, багаторічні насадження, городи	672	2688
Середній	3	Культурні кормові угіддя, залужені балки, пасовища, косовиці	254,2	762,6
Незначний	2	Лісосмуги, чагарники, болота, ліси, під водою	987,5	1975
Разом			2005,1	5882,6

Розрахувавши коефіцієнт антропогенного навантаження по Рівненській області за формулою 3.2, отримали значення 2,93. Це означає, що вплив на навколишнє середовище незначний.

Організація допустимої агрогосподарської діяльності на території, яка б не виходила за межі місткості екосистем, один із центральних напрямів становлення сталого розвитку території. Саме територіальна структура землекористування є критерієм його екологічності. Ступінь збалансованості територіальної структури за коефіцієнтом екологічної стабільності території визначає землекористування як стабільно нестійке.

ВИСНОВКИ

НУБІП України

Вирішення проблеми ефективного використання земель є складовою частиною єдиної державної еколого-економічної системи, що забезпечує раціональне використання та охорону земельних ресурсів. Тому організація раціонального й ефективного використання земель передбачає створення найкращих умов для відтворення та охорони ґрунтової родючості, підвищення її ролі в сільськогосподарському виробництві, науково обґрунтованої взаємодії землі з іншими природними факторами, забезпечення розробки найбільш повних і правильних критеріїв, способів і методів використання земельних ресурсів.

1. Система використання земель в Україні призвела до значних втрат в якості земельних ресурсів. Деградація сільськогосподарських угідь продовжує збільшуватись, а тому необхідно обґрунтовувати нові принципи та положення щодо методів і способів раціонального землекористування і землеволодіння. Забезпечення продовольчої безпеки України в складних соціально-економічних умовах є актуальною проблемою сьогодення. Її розв'язання можливе лише на основі раціонального використання земельних ресурсів, які як важливий природно-економічний потенціал дуже неоднорідні внаслідок різноманітності їх компонентного складу за еколого-генетичним статусом ґрунтів.

2. Охорона земельних ресурсів та екологізація сільського господарства насамперед передбачає використання інтегрованого підходу до організації управління земельними ресурсами, сприяння підвищення його координованості і результативності; забезпечення значно ширшого впровадження інноваційних екологічно збалансованих технологій у сфері землекористування.

3. Основними цілями правової охорони земель сільськогосподарського призначення від негативного промислового впливу є попередження виснаження ґрунтів внаслідок їхнього забруднення важкими металами, іншими токсичними речовинами, підвищення родючості ґрунтів, а також збереження їх природних властивостей та якостей.

4. За характером рельєфу Рівненська область поділяється на північно-західну в межах Поліської низовини і південну, підвищену, що займає північну

Україну Волинсько-Подільської височини. Для сільськогосподарських угідь Рівненської області характерна велика строкатість ґрунтового покриву. Це пояснюється її географічним розташуванням на території трьох природних зон – Лісостепу, Полісся та Малого Полісся.

5. Територія області становить 2005,1 тис. гектарів, з них: сільськогосподарська угіддя – 930 тис. гектарів, ліси та лісовкриті площі – 803,9 тис. гектарів, під водою – 43,3 тис. гектарів, відкриті заболочені землі – 104,9 тис. гектарів, забудовані землі – 58 тис. гектарів, інші землі – 32,6 тис. гектарів.

6. Для забезпечення екологічного збалансованого розвитку, збереження популяцій видів рослин і тварин в області створена та існує мережа природно-заповідного фонду, до якої віднесено 310 територій та об'єктів загальною площею 181,5 тис. га, в тому числі 27 об'єктів загальнодержавного значення площею 64,9 тис. га та 283 об'єкти місцевого значення площею 116,6 тис. га.

7. Коефіцієнт екологічної стабільності по Рівненській області становить 0,42, а це означає, що землекористування стабільно нестійке. Територіальна структура землекористування є критерієм його екологічності. Для досягнення екологічної стабільності регіону рекомендуємо частку ріллі зменшити до 20,11% території, а сінокосів і пасовищ збільшити відповідно до 16,94% і 9,56%.

Серед заходів з раціонального використання та охорони земель основними є нормативно-методичні, організаційні, економічні та землепорядні, а також заходи щодо запровадження механізмів і методів удосконалення земельних відносин, державної політики у цій сфері, розвитку сталого землекористування у міській та сільській місцевостях, проведення землеустрою, ведення Державного земельного кадастру, розвитку ринку землі та її охорони.

Список використаних джерел

1. Васильченко В.С., Білоцерківський О.В. Земельні ресурси України та проблеми їх раціонального використання. Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я. 2020. Ч. III. 53.

http://www.kpi.kharkov.ua/archive/microcad/2020/%D0%A1%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F%2014/%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%B414_50.pdf

2. Бордюжа А.С. Сучасний стан земельної інформаційної системи України.

Збалансоване природокористування. 2013. № 1. С. 76–82.

3. Добряк Д.С., Бабміндра Д.І. Еколого-економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах. К., 2016. 323 с.

4. Дорош О.С., Дорош А.Й., Тарнопольський А.В. Ефективне управління ресурсами територіальних громад, як запорука їх розвитку. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2023. №1.

<http://journals.tpubt.edu.ua/index.php/Zemleustriv/article/view/29246/14970>

5. Ковальчук І., Царик Л., Царик П. Засади, проблеми і перспективи реалізації екомережевого підходу до оптимізації природокористування й охорони природи Подільського регіону України. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія. Тернопіль: Тайп, 2022. Вип. 1. (52). С. 196–209.

6. Новаковська І.О. Удосконалення системи управління земельними відносинами у контексті децентралізації влади. Ефективна економіка. <http://www.economy.nayka.com.ua>.

7. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О., Третяк Н. А. Оцінка ефективності управлінських дій щодо формування збалансованого землекористування. Агросвіт. 2022. № 4. С. 3–10. DOI: [10.32702/2306-6792.2022.4.3](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.4.3)

8. Шкуратов О.І. Інноваційні засади формування екобезпечного землекористування в сільському господарстві. 2011. № 6. С. 10–13.

9. Гуцуляк Г. Д., Гуцуляк Ю. Г. Система збалансованого землеводіння і природокористування в об'єднаних територіальних громадах та принципи її формування. Збалансоване природокористування. 2023. № 4. С. 12-16.

10. Лазарева О. В., Мась А. Ю., Борисевич К. Ю. Орієнтири розвитку агробізнесу в системі управління земельними ресурсами в Європі та Україні. Агросвіт. 2022. № 2. С. 3–9. DOI: [10.32702/2306-6792.2022.2.3](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.2.3)

11. Штик Ю. Формування та розвиток ринку екосистемних послуг в Україні. Економічний простір. 2022. № 180. С. 159–162.

<https://doi.org/10.32782/2224-6282/180-26>

12. Третяк А. М., Третяк В. М. Теоретичні засади розвитку сучасної системи землекористування в Україні. Агросвіт. 2021. № 1–2. С. 3–11.

13. Олійник Я. Б. Основи екології. підручник. К.: Знання, 2012. 558 с.

14. Власов В. І. Використання земельних ресурсів у країнах – основних виробниках сільськогосподарської продукції. Економіка АПК. 2007. № 4. С. 153–154.

15. Будзяк В. М. Економічні та правові аспекти поняття «земля». Географічні проблеми розвитку продуктивних сил України: VI Всеукраїнська наук. конф., 20–21 жовт. 2011 р. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2011. С. 48–49.

16. Пронца О. В. Регулювання земельних відносин на прикладі зарубіжного досвіду. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2014. № 1. С. 76-82.

17. Федоров М. М. Земельна реформа і розвиток земельних відносин. Економіка АПК. 2011. № 7. С. 55-60.

18. Шарій Г. І. Закордонний досвід управління та реформування земельних відносин. Інноваційна економіка. 2013. № 6. С. 165-166.

19. Зінчук Т. О., Данкевич В. Є. Європейський досвід формування ринку сільськогосподарських земель. Економіка АПК. 2016. № 12. С. 84-92.

http://ix.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/7346/3/ЕАПК_2016_12_84-92.pdf

20. Ciaian P. Institutional Factors Affecting Agricultural Land Markets Brussels: Centre for European Policy Studies 2012, 22 p.

21. Новаковська І.О. Управління міським землекористуванням: монографія. К.: Аграр. наука, 2016. 304 с.

22. Ходаківська О. В. Ринок земель сільськогосподарського призначення в країнах ЄС: можливості використання досвіду в Україні. Економіка АПК 2012. № 5. С. 30–35.

23. Свиридова Л.А. Світовий досвід державного адміністрування використання та охорони земель із врахуванням вимог екологічної безпеки.

Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2016. № 4.
<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/view/ByFileId/11064.pdf>

24. Злий Я. В. Зарубіжний досвід правового регулювання використання зрошуваних та осушуваних земель. <http://old.univer.km.ua/visnyk/1659.pdf>

25. Дудич Г. Застосування у сільському господарстві України зарубіжного досвіду удосконалення земельних відносин. Аграрна Економіка, 2014, Т. 7, № 1-2 С. 101-105. http://agrarianeconomy.lnuu.edu.ua/images/docs/ae_2014_7_1-2/ae_2014_7_1-2_19.pdf

26. Балан С. Зберегти землю. Український тиждень. 2011. № 12 (177). С. 41-42.

27. Апоній В., Мацько М. Рациональне використання земель сільськогосподарського призначення : правові та економічні проблеми. Екологічні, економічні та технологічні аспекти використання земельних ресурсів: Матеріали міжнародного науково-практичного форуму, 19-21 вересня 2007р. Львів 2007. 513с.

28. Халімон В. Еколого-економічні імперативи державної політики використання земельних ресурсів: вітчизняні реалії та світовий досвід. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1749>

29. Кузін Н. Схоронена земля сільськогосподарського призначення як основа їх раціонального використання <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/2313/1/%D0%9E%D0%A5%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%9D~1.PDF>

30. Гарнага О.М., Кушнір Н.Б., Ігнатюк І.З. Організація ефективного збалансованого використання землі. Економіка і суспільство. 2017 В. 9. https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/143.pdf.

31. Управління землекористуванням: підручник. Горлачук В.В., Гаркуша О.М., В'юн В.Г. та ін. Миколаїв: Іліон, 2006. 376 с.

32. Гретьяк А.М.; Дорош, О.С. Управління земельними ресурсами. Вінниця: Нова книга, 2006. 360.

33. Ступень Р. М., Дудич Г. М., Дудич Л. В. Землеустрій: організація та впорядкування сільськогосподарських угідь: навч. посіб. Львів, 2020. 243 с.

34. Кудрик А.П., Дребот О.В. Методологія ефективного використання земельних ресурсів сучасних агроформувань. Збалансоване природокористування № 1. 2018. С. 151-158.

http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/8836/3/MEV_2018_1_151-154.pdf

35. Тараріко С.Г. Формування сталих систем землекористування та охорони ґрунтів: актуальність та проблеми у сучасних умовах. Український географічний журнал. 2016. № 3. С. 56–60.

36. Лаврук В. В., Покотильська Н. В. Економічне обґрунтування і ефективність організації території сільськогосподарських підприємств. Економіка та держава 2018. № 11. http://www.economy.in.ua/pdf/11_2018/3.pdf

37. Дудар Т.Г. Системному відродженню сільських територій — сталий розвиток аграрної сфери. Трансформація сільського господарства та села: ювілейний збірник наукових статей. Л.: ЛНАУ, 2010. 416 с. С. 77–85.

38. Стрілець І.Ю. Концептуальні напрями вдосконалення системи охорони земель сільськогосподарського призначення та відтворення родючості ґрунтів: український та зарубіжний аспект. <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-6-01-17/2022-6-01-17>

39. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.

40. Земельний кодекс України. Закон від 25.10.2001 р. № 276-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3/4. Ст. 27

41. Гаража О.П. Види та показники ефективності використання сільськогосподарських угідь в управлінні земельними ресурсами України. Економіка та суспільство: електрон. наук. фах. вид. 2016. Вип. 3. С. 52–60. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/10.pdf

42. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

43. Атаманюк О.П. Фінансове забезпечення заходів організації та охорони земель сільськогосподарського призначення. Ефективна економіка. 2019. № 8. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7228>

44. Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 № 858-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>

45. A European multidisciplinary office for landowners and land managers. <https://www.europeanlandowners.org/>

46. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 № 962-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

47. Костяшкін І.О., Луцюк О.В. Правове забезпечення сталого розвитку як умова раціонального використання земель. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/249966/247353>

48. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ: Логос, 2011. 688с.

49. Фролов М.О. Завдання, зміст і порядок охорони земель. К. 2017. С. 107-

112
50. Гоштиняр С.Л. Правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення як передумова сталого розвитку агропромислового комплексу України. Вісник соціально-економічних досліджень 2013. В.3. С.109-115.

51. Департамент агропромислового розвитку Рівненської обласної державної адміністрації. <http://agroprom-rivne.gov.ua/ekonomika/agropromislovogo-kompleksu/orendni-vidnosin/>

52. Стратегія розвитку Рівненської області на період до 2020 року.
<http://www.old.rv.gov.ua/sites/new/data/upload/photo/3/strategiya.pdf>.

53. Світлана Богатирчук-Кривко. Підвищення еколого-економічної ефективності відтворення земельних ресурсів агросфери. Рациональне використання земельних ресурсів, збереження і підвищення родючості ґрунтів : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених 27 червня 2014 р. – Рівне О. Зень, 2014. С. 7-10

54. Регіональна програма розвитку земельних відносин у Рівненській області на 2023 - 2025 роки.
<https://ror.gov.ua/upload/content/2023/February/PqQH7Xfl.pdf>

55. Екологія водно-болотних угінь і торфовищ (збірник наукових статей). Головний редактор В. Коніщук. Київ: ДІА, 2013. 30-35 с.

56. Смарагдова мережа в Україні. <https://sfmu.org.ua/smaragdova-merezha-v-ukrayini>

57. Войтків П.С., Іванов Є.А. Екологічне оцінювання стану земельних ресурсів Бродівщини. Scientific collection «Interconf» № 113. С. 373-375. DOI 10.51582/interconf.19-20.06.2022.038

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України
ДОДАТКИ

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Департамент екології та природних ресурсів Рівненської
облдержадміністрації

ДОПОВІДЬ про стан навколишнього природного середовища в Рівненській області у 2022 році

Економічні механізми природоохоронної діяльності

Базовими елементами економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, який впроваджено як в Україні взагалі, так і на

Рівненщині зокрема, є:

- екологічний податок;
- грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності;
- система фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів природо-охоронних фондів різних рівнів (державного, обласного, місцевих);
- система рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів (водних, земельних, лісових, мінеральних, біологічних тощо).

Розподіл зазначених платежів між бюджетами на сьогодні регламентується

Бюджетним кодексом України (від 08 липня 2010 року № 2456-VI).

В 2017 році Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» від 7 грудня 2017 року № 2233-VIII зменшено спрямування екологічного податку до місцевих природоохоронних фондів з 80 % до 55 % (з них: до обласного - 30 відс., місцевих (сільських, селищних, міських) - 25 %, та збільшено до 45 % спрямування екологічного податку до загального фонду Державного бюджету.

З 2019 року Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» від 22 листопада 2018 року № 2621-VIII 100 % екологічний податок, що справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення, зараховується до загального фонду Державного бюджету (п. 16¹ ст. 29 Бюджетного кодексу України).

В 2022 році Законом України від 9 липня 2023 року № 2390-IX «Про

внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України щодо посилення гнучкості місцевих бюджетів та підвищення оперативності прийняття рішень» запроваджено можливість передачі коштів зі спецфонду до загального фонду на період воєнного стану та 6 місяців після його припинення. Цим скористалися деякі територіальні громади Рівненської області (див. таблицю 4.1).

Зазначений розподіл починаючи з 2018 року наведений у таблиці 15.4.

Таблиця 4.1.

Розподіл надходжень грошових коштів до Державного, обласного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища згідно з Бюджетним кодексом України (у відсотках)

Рік	Екологічний податок						Грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності
	Природоохоронні фонди / бюджети						
	Державний	обласний	місцеві	Державний	обласний	місцеві	
2018	45*	30	25	30	20	50	
2019	45* та 100*	30	25	30	20	50	
2020	45* та 100*	30	25	30	20	50	
2021	45* та 100*	30	25	30	20	50	
2022	45* та 100*	30	25	30	20	50	

Примітка: * - згідно з Бюджетним Кодексом ця частина екологічного податку зараховується до загального фонду державного бюджету, решта коштів спрямовується до спеціальних фондів обласного та місцевих бюджетів (фондів охорони навколишнього природного середовища).

З метою наближення ставок за викиди парникових газів до значень ставок, які діють в країнах ЄС, а також для стимулювання підприємств до зменшення забруднення навколишнього середовища, з 2019 року збільшено ставку екологічного податку за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю з 0,41 грн./тонну до 10 грн./тонну, тобто збільшено у 24,4 рази, В 2022 році - збільшено до 30,0 грн./тонну.

Із переліку платників екологічного податку за викиди двоокису вуглецю виключено суб'єктів господарювання, якими здійснюються такі викиди в обсязі

не більше 500 тонн на рік. При цьому передбачено, що база оподаткування екологічним податком за викиди двоокису вуглецю за результатами податкового (звітного) року зменшується на обсяг таких викидів у розмірі 500 тонн за рік.

Також з 01 січня 2022 року у порівнянні з 2021 роком збільшено ставки екологічного податку за викиди в атмосферне повітря на 5 %, скиди в водні об'єкти - у 2,4 рази, на 10 % підвищили ставки податку за розміщення небезпечних відходів, у т.ч. ртутьмісних приладів і люмінесцентних ламп.

Природоохоронні фонди створені на Державному, обласному та місцевому рівнях та мають утворюватися за рахунок екологічного податку, грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності, а також цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян. З 2015 року частина екологічного податку, яка спрямовується до Державного бюджету, зараховується до його загального фонду. Державний природоохоронний фонд формується лише за рахунок грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності.

За весь час існування (з 1999 року) до природоохоронних фондів в області не надходило цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян.

Середня питома вага грошових стягнень за період 2018-2022 рр. складає 10 % від загальної суми всіх коштів, які надходили до природоохоронних фондів в області.

Загальні суми надходжень коштів у 2018-2022 рр. від сплати екологічного податку та відшкодування збитків за порушення природоохоронного законодавства суб'єктами підприємницької діяльності області наведені у табл. 15.5 (за даними головних управлінь Державної казначейської служби України у Рівненській області та державної фіскальної служби у Рівненській області).

Таблиця 4.2.

Динаміка надходжень грошових коштів від сплати екологічного податку та

відшкодування збитків за порушення природоохоронного законодавства суб'єктами підприємницької діяльності області у 2018-2022 рр. (тис. грн.)

Фонди / Бюджети	Надходження									
	2018 р.**		2019**		2020**		2021**		2022**	
	Всього	в тому числі*	Всього	в тому числі*	Всього	в тому числі*	Всього	в тому числі*	Всього	в тому числі*
Державний	13141,1	692,2	19219,8	866,0	15909,2	794,5	15322,6	1451,7	16389,9	1733,2
Обласний	8759,7	461,5	12813,4	577,3	10606,1	529,7	10215,1	967,8	10926,6	1155,5
Місцеві	8236,5	1153,7	11640,1	1443,4	9721,3	1324,2	10125,6	2419,5	11031,2	2888,7
Всього	30137,3	2307,4	43673,3	2886,7	36236,6	2648,4	35663,3	4839,0	38347,7	5777,4
Питома вага до держбюд-	-	7,6%	15945,9	6,6%	20770,7	7,3%	24731,8	13,5%	33301,5	15,1%
Разом:			59619,2		57007,3		60395,1		71649,2	

Примітка: * - кошти від відшкодування збитків за порушення природоохоронного законодавства зараховуються до відповідних фондів охорони навколишнього природного середовища;

** - згідно з Бюджетним Кодексом екоподаток сплачений до місцевих бюджетів зараховується до спеціальних фондів (фондів охорони навколишнього природного середовища), екоподаток сплачений до Державного бюджету - до загального фонду.

Треба зазначити, що хоча в абсолютних значеннях загальний обсяг надходження коштів екологічного податку та грошових стягнень в 2022 році в порівнянні з 2021 роком збільшився, планові значення надходження екологічного податку досягнуті не були (план на 2022 рік надходження екологічного податку до обласного природоохоронного фонду складав 10402,6 тис. грн., надійшло - 9771,1 тис. грн. або 94 % від очікуємих надходжень).

Питома вага сплачених сум за кожен вид забруднення надано в табл. 4.3

Таблиця 4.3
Відсоток сплачених сум за видами забруднення від загальної суми сплаченого екологічного податку в області у 2018-2022 роках

№	Вид забруднення	2018 рік		2019 рік		2020 рік		2021 рік		2022 рік	
		Сплачена сума, тис. грн.	Відсоток від загальної суми	Сплачена сума, тис. грн.	Відсоток від загальної суми	Сплачена сума, тис. грн.	Відсоток від загальної суми	Сплачена сума, тис. грн.	Відсоток від загальної суми	Сплачена сума, тис. грн.	Відсоток від загальної суми
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Надходження від викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами	13862,7	50,7	18487,4*	45,3	18316,7*	54,5	16192,5*	52,5	11859,2	36,4
2	Надходження від скидів забруднюючих речовин без	5537,4	20,3	9751,3	23,9	5169,5	15,4	5006,3	16,3	11361,3	34,9
3	Надходження від розміщення відходів у спеціально відведених для цього	7927,0	29,0	12548,0	30,8	10102,0	30,1	9625,4	31,2	9349,8	28,7
	Всього:	27327,1	100	40786,7	100,0	33588,2	100	30824,2	100	32570,3	100

*- Надходження від викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення наведені без урахування надходжень від сплати за викиди двоокису вуглецю.

Природоохоронні фонди, які формуються за рахунок коштів екологічного податку та коштів за відшкодування збитків, заподіяних природі, виконують функцію перерозподілу коштів. Якщо майже половина екологічного податку (47,9 відс.), що надійшла до природоохоронних фондів в Рівненській області за останні 5 років, це плата за забруднення атмосферного повітря, то напрямки використання коштів зазначених фондів в нашій області дещо інші.

За 2018-2022 рр 85,8 % коштів обласного природоохоронного фонду використовувались на заходи з охорони та раціонального використання водних ресурсів, 9,6 % на поводження з відходами, 2,1 % - на заходи з охорони землі, 1,8 % - на заходи з науки, інформації і освіти, тощо, 0,79 % - на збереження природно-

заповідного фонду;

Надходження від рентної плати за спецкористування основними природними ресурсами в області приведені в табл. 4.4 (за даними Головного управління Державної фіскальної служби України у Рівненській області).

Таблиця 4.4

Надходження рентної плати за використання природних ресурсів до Державного та місцевих бюджетів у 2018-2022 рр. (тис. грн)

Бюджет	Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів		Рентна плата за користування надрами		Рентна плата за спеціальне використання води		Рентна плата користування радіочастотним ресурсом	Плата за землю		Загальна сума	
	Держ.	Місц.	Держ.	Місц.	Держ.	Місц.	Держ.	Місц.	Держ.	Місц.	
Рік											
2018	25549,4	65333,4	34913,1	13735,6	21608,8	17679,7	507,9	365391,6	82579,2	462140,3	
2019	45563,7	83186,5	28132,9	13119,7	25010,3	20463,1	512,7	484562,1	99219,6	601331,4	
2020	29358,1	95907,8	39067,9	18658,4	21246,2	21246,6	527,3	460719,7	90199,5	596532,3	
2021	49443,8	102838,5	43711,4	21891,4	23161,4	18952,5	626,4	504238,1	116943,0	647920,5	
2022	56732,4	116126,1	41058,3	20334,1	26444,6	21636,5	524,4	527495,8	124759,7	685592,5	
Середня питома вага									14,6%	85,4%	

Після введення в 2011 році Податкового кодексу відбувся перерозподіл надходжень від рентної плати за спецвикористання природних ресурсів, а саме - збільшення надходжень до місцевих бюджетів, до яких за останні 5 років стало надходити в межах 85-86 % цих коштів (замість 73 %, що надходили до 2011 року).

Загальні суми надходжень від рентної плати за спецкористування природними ресурсами з року в рік зростають. Динаміка надходжень зборів за користування природними ресурсами наведена на рис.

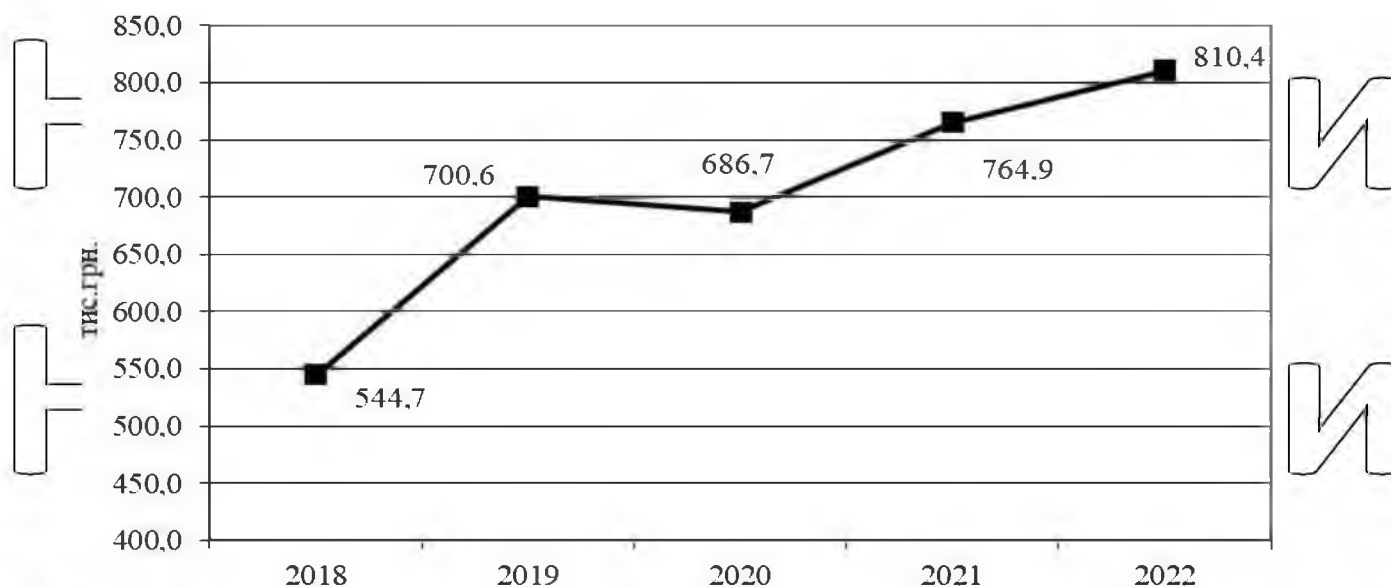

Рис. 4.1. Загальні суми надходжень рентної плати за спецвикористання природних ресурсів до всіх бюджетів у 2018-2022 рр.

Загальні суми надходжень екологічного податку до Державного, обласного та місцевих бюджетів в 2018-2022 рр. від суб'єктів підприємницької діяльності наведені в таблиці 4.5. Розподіл коштів між бюджетами визначається Бюджетним кодексом України.

Природоохоронні фонди є цільовими фондами, і використання їх коштів чітко визначено постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 року № 1147 «Про затвердження Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» (зі змінами). Згідно з цим переліком є 10 основних напрямків, на які використовуються кошти зазначених фондів. Як наслідок, у 2022 році в області було профінансовано лише 13 природоохоронних заходів на загальну суму 1,8 млн. грн. (таблиця 4.6).

Таблиця 4.6.

Кількість профінансованих природоохоронних заходів за рахунок коштів природоохоронних фондів області в 2018-2022 рр.

Рік	Разом фонди ОНПС всіх рівнів		в тому числі					
			Державний фонд ОНПС/ державний бюджет		Обласний фонд ОНПС		Місцеві фонди ОНПС	
	Профінансовано заходів	Вартість робіт, тис. грн.	Профінансовано заходів	Вартість робіт, тис. грн.	Профінансовано заходів	Вартість робіт, тис. грн.	Профінансовано заходів	Вартість робіт, тис. грн.
2018	114	19705,9	1	3746,6	9	7399,7*	104	8559,6
2019	107	18015,5	-	-	7	10741,7*	100	7273,8
2020	88	14636,0	-	-	7	9841,1*	81	4794,9
2021	82	22690,9	-	-	14	14669,0*	68	8021,9
2022	13	1782,0	-	-	-	-	13	1782,0
Всього	404	76830,3	1	3746,6	37	42651,5	366	30432,2

Примітка: * - з урахуванням переданих субвенцій: зі Здолбунівського міського бюджету в 2018 році на 1,0 млн грн, в 2019 році на 1,3195 млн грн, в 2020 році на 0,3 млн грн, в 2021 році на 0,4 млн грн та з Березнівського міського бюджету в 2021 році на 0,4 млн грн.

Динаміка надходжень коштів до обласного природоохоронного фонду протягом 2018-2022 рр. наведена у таблиці 4.7.

Таблиця 4.7.

Надходження та використання грошових коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища у 2018-2022 рр. (тис. грн.)

№	Обіг коштів	Рік				
		2018	2019	2020	2021	2022
1.	Залишок коштів на початок звітного періоду	2949,3	5309,3	8700,4	9765,4	6111,5
2.	Надійшло коштів у звітному періоді - всього	8759,7	12813,3	10606,1	10215,1	10926,7
3.	Залишок коштів на кінець звітного періоду	5309,3	8700,4	9765,4	6111,5	17038,2
4.	Витрачено коштів - всього	6399,7*	9422,2*	9541,1*	13869,0*	-
5.	% використання коштів (дані пункту 4 поділити на { (дані п.1 +дані п.2)Т00})	54,6	52,0	49,4	69,5	0

Примітка: * - обласному природоохоронному фонду були передані наступні субвенції: в 2018 році зі Здолбунівського міського бюджету 1,0 млн грн, тому в таблиці 15.8. касові видатки - 7,4 млн грн; в 2019 році зі Здолбунівського міського бюджету 1,3195 млн грн, тому в таблиці 15.8. касові видатки - 10,7 млн грн; в 2020 році зі Здолбунівського міського бюджету 0,3 млн грн, тому в таблиці 15.8. касові видатки - 9,8 млн грн; в 2021 році зі Здолбунівського та Березнівського міських бюджетів 0,8 млн грн, тому в таблиці 15.8. касові

видатки - 14,7 млн грн.

Розподіл зазначених платежів між природоохоронними фондами на сьогодні регламентується Бюджетним кодексом України (від 8 липня 2010 року № 2456-VZ) та, починаючи з 2018 року. Динаміка руху загальних сум коштів місцевих (сільських, селищних, міських) природоохоронних фондів області наведено в таблиці 4.8.

Таблиця 4.8.

Надходження і використання грошових коштів місцевих (районних, сільських, селищних, міських) фондів охорони навколишнього природного середовища (тис. грн.)

№	Обіг коштів	Рік				
		2018	2019	2020	2021	2022
1.	Залишок коштів на початок звітного періоду	11715,7	9951,4	12983,3	18064,6	19368,3
2.	Надійшло коштів у звітному періоді - всього	7795,3	11625,2	10176,2	10125,6	11031,3
3.	Залишок коштів на кінець звітного періоду	9951,4	12983,3	18064,6	19368,3	18220,5
4.	Витрачено коштів - всього	9559,6*	8593,3*	5094,9*	8821,9*	12179,1*
5.	% використання коштів (дані пункту 4 поділити на { (дані п.1 +дані п.2)300})	49,0	40,0	22,0	31,3	40,1

- з них касові видатки з місцевих природоохоронних фондів на заходи:
- в 2018 році - 8,6 млн грн, решта - передана субвенція обласному бюджету;
- в 2019 році - 7,3 млн грн, решта - передана субвенція обласному бюджету;
- в 2020 році - 4,8 млн грн, решта - передана субвенція обласному бюджету;
- в 2021 році - 8,0 млн грн, решта - передана субвенція обласному бюджету;
- в 2022 році - 1,782 млн грн, решта - передано до загального фонду

В результаті проведеної децентралізації в області в 2021 році утворилося 64 об'єднані територіальні громади (до початку проведення децентралізації в області було 364 місцеві ради). Наслідком цього стало збільшення коштів, що

в середньому надходять до місцевих природоохоронних фондів (з 26,7 тис. грн в 2020 році до 158,2 тис. грн в 2021 році на одну місцеву раду).

Акумуляування коштів рад, зокрема природоохоронних, що об'єдналися в єдиному бюджеті територіальної громади, дало можливість використовувати кошти на більш вагомій та актуальній роботі, які потребують значних сум та мають помітний екологічний ефект.

На жаль в 2022 році в зв'язку з запровадженням воєнного стану та на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 року № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною

назначеною службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» видатки зі спеціальних фондів як державного так і місцевих бюджетів були обмежені.

Користуючись внесеними змінами до Бюджетного Кодексу Законом України від 9 липня 2022 року № 2390, зокрема, щодо можливості передачі коштів зі спецфонду до загального фонду на період воєнного стану та 6 місяців після його припинення, 5 територіальних громад області в 2022 році перерахували кошти своїх місцевих природоохоронних фондів у загальні фонди на суму 10,4 млн. грн., на природоохоронні роботи 12 місцевими радами було використано 1782,0 тис. грн. на виконання 13 заходів (таблиця 4.9).

Таблиця 4.9.
 Інформація про здійснення видатків з місцевих природоохоронних фондів в Рівненській області за 2022 рік

№	Район	Природоохоронний фонд	Назва заходу	Сума, тис. грн.
1	Вараський район	Вараська ТГ	Придбання насосного і технологічного обладнання (5 затворів щитових з ручним приводом з нержавіючої сталі) для заміни такого, яке використало свої технічні можливості на комунальній каналізаційній системі м. Вараш Вараського району	414,444
2			Озеленення м.Вараш	88,0
3		Володимирецька ТГ	Придбання насосного і технологічного обладнання (один насосний агрегат для каналізаційних систем "2 см 150-125-315" потужністю 22 кВт.) для заміни такого, яке використало свої технічні можливості на комунальній каналізаційній системі селища Володимирець Вараського району	150,0
4	Лубенський район	Полицька	ПЕРЕДАНО ДО ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ	369,2169
5		Лубенська	Озеленення м. Дубно	73,181
6	Рівненський район	Демидівська ТГ	Виготовлення 8 паспортів гідротехнічних споруд (артсвердловин) Демидівської селищної ради Лубенського району	30,0
7		Березнівська ТГ	Придбання насосного і технологічного обладнання (новий насос WOD 10-8- 0/55F та насосне обладнання ПЗК-9/90) для заміни такого, яке використало свої	18,0
8		Гошанська ТГ	Здійснення заходів для очищення земель (площею 14,0 га), засмічених побутовими відходами та захоронення ТПВ в смт Гоша Гошанської ТГ Рівненського району	98,96572
9		Здовбицька ТГ	Придбання обладнання - 20 контейнерів для збору ПЕТ-пляшки та 29 контейнерів для загального збору ТПВ в Здовбицькій сільській раді Рівненського району	155,74869
10		Малинська ТГ	Забезпечення екологічно-безпечного збору, перевезення та захоронення ТПВ Малинської сільської ради Рівненського району	25,99998
11		Олександрійська ТГ	Придбання обладнання (8 контейнерів) для збору ТПВ на території Олександрійської сільської ТГ Рівненського району	47,92
12		Острозька ТГ	Придбання обладнання (26 контейнерів) для збору ТПВ на території Острозької міської ТГ Рівненського району	299,7936
13		Городоцька	ПЕРЕДАНО ДО ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ	9242,20959
14	Корнинська	ПЕРЕДАНО ДО ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ	35,651	
15	Шпанівська	ПЕРЕДАНО ДО ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ	750,0	
16	Сарненський район	Вирівської ТГ	Придбання обладнання (18 контейнерів для збору ТПВ та 6 для збору ПЕТ- пляшки) для запровадження роздільного збору ТПВ на території Вирівської сільської ТГ Сарненського району	279,96
17	Сарненський район	Дубровицька ТГ	Забезпечення екологічно-безпечного видалення і захоронення ТПВ Дубровицької міської ради Сарненського району	99,993
18		Сарненська	ПЕРЕДАНО ДО ЗАГАЛЬНОГО ФОНДУ	0,075
Залишок на 01.01.2023 18220,53576			Всього використання (касових видатків):	12179,15848
			з них: на природоохоронні заходи	1782,00599
			ПЕРЕДАНО ДО ЗАГАЛЬНОГО	10397,15249

В абсолютних величинах використання коштів за напрямками використання представлено в табл. 4.10.

Таблиця 4.10.

Витрати на охорону навколишнього природного середовища та їх питома вага за напрямками використання у 2018-2022 роках (тис. грн.)

	Напрямки використання	Роки				
		2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
	Всього, в тому числі:	405621,4	566282,1	569711,8	-	655266,3
1	Охорона атмосферного повітря, попередження змін клімату та захист	10876,4 2,7 відс.	31857,5 5,6 відс.	19713,8 3,5 відс.	-	10518,8 1,6 відс.
2	Забір і очищення стічних вод	262524,5 64,7 відс.	390282,9 68,9 відс.	406726,4 71,3 відс.	-	474915,0 72,5
3	Поводження з відходами (за винятком високорадіоактивних відходів)	98036,5 24,2 відс.	105380,7 18,6 відс.	105253,9 18,5 відс.	-	130560,1 20,0 відс.
4	Захист і відновлення ґрунтів, підземних і поверхневих вод	7454,7 1,8 відс.	5683,9 1,0 відс.	3884,7 0,7 відс.	-	4709,0 0,7 відс.
5	Збереження біорізноманіття та охорона природних територій	20351,2 5,0 відс.	25276,4 4,5 відс.	27327,5 4,8 відс.	-	27070,3 4,1 відс.
6	Забезпечення радіаційної безпеки (за винятком заходів з охорони праці та зовнішньої охорони об'єктів)	-	-	-	-	77,8 0,0 відс.
7	Інші напрямки природоохоронної діяльності, в т.ч. науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування	6378,1 1,6 відс.	7799,3 1,4 відс.	6805,5 1,2 відс.	-	7415,3 1,1 відс.

Більша частина коштів, як і в попередні роки, була витрачена на заходи з очищення зворотних вод, що дзеркально відображає використання коштів природоохоронних фондів, оскільки проблема охорони та раціонального використання водних ресурсів є дуже актуальною для області.

Зважаючи на наслідки повномасштабної агресії росії проти України про плани відбудови країни говорять уже зараз. Указом Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 було утворено Національну раду з відновлення України від наслідків війни. Зазначено, що одним з основних принципів, на яких повинно базуватися майбутнє відновлення країни після руйнувань, спричинених нападом росії, це щоб ця відбудова не була сліпим відтворенням зруйнованого. Необхідно застосувати новітні підходи урбаністики і архітектури, моделі «зеленої» економіки, широке впровадження екологічно орієнтованих інноваційних технологій, елементів сталого споживання та виробництва.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України